

Krachtlijnen voor meer werk én minder armoede: sociale bescherming in tijden van arbeidsdiversiteit

2019/7

04 | 06 | 2019

MENSEN

WELVAART

BESCHERMING

INLEIDING

In “Work 4.0 and the future of labour law” schetst Marc De Vos de grote ontwikkelingen in ons arbeidsbestel en de implicaties voor het arbeidsrecht. Hij doet dat op groot canvas.

Deze bijdrage biedt een uitwerking van een aantal belangrijke punten die in dat paper aan bod komen. Er zijn ook een aantal belangrijke aanvullende elementen denk ik.

Ten eerste vertrek ik van de vaststelling dat het Belgische arbeidsbestel – want dat is de specifieke focus in deze bijdrage - nog sterk achterloopt op ontwikkelingen die al decennia bezig zijn en die in veel andere landen al tot een fundamentele herijking hebben geleid in arbeidsmarktregulering en sociale zekerheid. Ons arbeidsbestel blijft nog sterk geschoeid op de (veronderstelde) noden van een kostwinner in economische setting die fundamenteel anders was dan deze die we vandaag aantreffen, a fortiori deze waar we naar evolueren. In ons denken manifesteert die inertie zich ook.

De Vos spreekt over de wenselijke aanpassingen in functie van Work 4.0. In ons land hebben we nog veel aanpassingen nodig in functie van Work 3.0 en zelfs 2.0. Wat uiteraard niet wil zeggen dat er niets in beweging is. Op tal van vlakken zijn er zelfs fundamentele veranderingen geweest, zowel in arbeidsmarkt als zelfs in de sociale zekerheid. Met ons tijdskrediet (ooit zonder veel voorwaarden) waren we ooit een voorloper, om meteen maar één voorbeeld te noemen.

PROF. DR. IVE MARX
(UAntwerpen)

Maar ons arbeidsbestel is en blijft bijzonder disfunctioneel. Met arbeidsbestel bedoel ik dus het geheel van regels en instituties in de sfeer van werk en inkomen, met inbegrip van de sociale zekerheid. Er zijn weinig landen waar je zulke sterke paradoxen vindt. Een extreem krappe arbeidsmarkt aan de ene kant, een enorme arbeidsreserve anderzijds. Ondertewerkstelling bij lagergeschoolden en mensen met een migratieachtergrond, en tegelijkertijd massale tewerkstelling van mensen die uit het buitenland komen om hier te werken. Hoge sociale uitgaven maar toch hoge armoede. Een eerste deel van deze bijdrage stelt deze knelpunten nog eens scherp, specifiek in de Belgische context.

Daarbij voegen we een dimensie toe die niet heel expliciet aan bod komt in het paper van Marc De Vos, namelijk de verdelingsdimensie. Mijn onderzoek gaat vooral daarover. De focus ligt daarbij op de onderkant – de mensen die vaak werk nodig hebben maar het niet hebben of niet genoeg. De mensen zonder voldoende inkomen. Als we nadenken over wat beleid moet doen en waar we moeten veranderen dan zie ik daar de primaire focus liggen.

Die specifieke focus op de onderkant is dus een tweede complementariteit van deze bijdrage aan het paper van De Vos. Ik denk dat die niet alleen belangrijk is omdat we in de eerste plaats behoren in te zitten met de mensen die vooruitgang het meest nodig hebben. Eén van de meest courante opwerpingen tegen veranderingen in ons arbeidsbestel is dat ze zullen leiden tot sociale afbraak. Als we kunnen aantonen dat bepaalde veranderingen de zwaksten ten goede kunnen komen dan worden hervormingen waarbij iedereen baat heeft gemakkelijker. Ik denk dat er een goede case voor te maken is. Daarover gaat dit paper in hoofdzaak.

Ten derde is dit paper complementair in de zin dat we twee contrasterende cases in enige diepte bekijken. België en Nederland hebben een geheel ander arbeidsbestel. Nederland is evident veel verder gegaan in hervormen. Je zou Nederland in veel opzichten een prototype kunnen noemen van wat een Work 4.0 arbeidsbestel zou kunnen zijn. Wat niet wil zeggen dat er geen legitieme punten van kritiek zijn, bijvoorbeeld als het over gendergelijkheid gaat. Maar op de uitkomsten die er het meest toe doen: werk geven aan mensen, een behoorlijke levensstandaard en dat op een economisch en budgettair duurzame wijze én met maatschappelijke draagkracht, doet Nederland het beter. Ik probeer in dit paper aan te geven wat ik denk dat we kunnen leren van Nederland.

De situatie

Nog steeds veel te weinig mensen aan het werk...

Als het over werk gaat dan blijft België een werkelijk uitzonderlijk slecht presterend land. Er zijn de laatste jaren tienduizenden werkenden bijgekomen maar de groei is zwakker gebleven dan in de meeste andere Europese landen. Terwijl er zoveel ruimte is voor verbetering.

- België heeft nog steeds een heel lage tewerkstellingsgraad; de kloof met landen zoals

Nederland, Duitsland of Denemarken blijft in de orde van 10 procentpunten of meer. Als we het even goed deden als die landen dan waren er zowat 700.000 Belgen meer aan de slag;

- België heeft de laagste tewerkstelling onder lagergeschoolde mensen, en bij de grootste kloven tussen laag en hogeschoolden;

- België heeft nog steeds de laagste tewerkstelling onder 55 plussers. Hoewel deze stijgt blijven de hertewerkstellingskansen van mensen boven de 55 jaar die hun baan verliezen lager dan zowat waar ook;

- België heeft bij de laagste tewerkstelling bij mensen met een migratieachtergrond, en zowat de grootste kloof met mensen zonder migratieachtergrond.

- België heeft het hoogste aandeel “jobarme” gezinnen in Europa: dat zijn gezinnen waar geen van de volwassenen op actieve leeftijd werkt¹; België heeft het hoogste aandeel kinderen die in een dergelijk gezin opgroeien.

Tegelijkertijd en paradoxaal genoeg hebben we een bijzonder krappe arbeidsmarkt, met de hoogste vacaturegraad op Tsjechië na. Dat wil eenvoudigweg zeggen dat er bijna nergens meer openstaande vacatures zijn in verhouding tot het aantal werklozen.

Omwille van die krapte hebben we behoorlijk veel arbeidsmigratie. Er zijn uiteraard veel mensen die hier komen werken vanuit elders in de Europese Unie. Er is bijvoorbeeld behoorlijk veel buitenlandse tewerkstelling in het stelsel van de dienstencheques². Tienduizenden mensen van buiten de Europese Unie kregen vorig jaar een arbeidskaart, overwegend hogergeschoolden. (De Vlaamse overheid heeft de regeling versoepeld zodat ook technisch en middengeschoolden in aanmerking komen en knelpuntberoepen sneller kunnen worden ingevuld.) Tel daarbij dat er in 2017 meer dan 230.000 buitenlandse gedetacheerden aan de slag in België waren, goed voor zo een 800.000 opdrachten. Die mensen komen overwegend uit de EU maar door het arrest Van der Elst kunnen ook derdelanders in ons land komen werken die elders in de EU een arbeidskaart kregen. Zo komt het dus dat hier wel wat Oekraniërs werken die in Polen een arbeidskaart kregen, Brazilianen die er eentje in Portugal kregen, Moldaven in Roemenie, Bosniërs en Kosovaren via Slovenië, enzovoort. Zo een 14.000 mensen in 2017, overwegend lagergeschoolde mensen.³

Kortom, er is vrijwel geen enkel OESO land te vinden waar zo weinig mensen aan de slag zijn, maar waar er toch zoveel openstaande vacatures zijn en waar er verhoudingsgewijs zoveel tewerkstelling is uit het buitenland. De Belgische arbeidsmarkt is eenvoudigweg fenomenaal disfunctioneel.

¹ Eurostat en OESO cijfers zijn wat deze tewerkstellingsdeficits betreft eenduidig. Zie ook Baert, 2018.

² Cfr FOD Werk Sociaal-Economische Monitoring

³ Mussche, Lens en Marx, forthcoming. Zie ook Mussche et al. 2018

Vlaanderen doet het aanzienlijk beter, maar er zijn dezelfde structurele deficits bij laaggeschoolden, migranten en oudere werknemers. Ook in Vlaanderen beweegt er op dat vlak te weinig, zeker in een periode van hoogconjunctuur. Uitgenomen misschien wat de oudere werknemers betreft. In Wallonië en Brussel is de situatie dramatisch slecht. De situatie in Brussel is voor een stuk vertekend omdat er veel mensen komen werken uit de andere gewesten en omgekeerd. Dat doet niet af aan de vaststelling dat de situatie slecht is en blijft.

Weinig mensen aan het werk betekent hoge uitkeringsafhankelijkheid...

Dat er weinig werkende mensen zijn in België heeft uiteraard een keerzijde. We hebben bijzonder veel mensen op actieve leeftijd die van een uitkering leven. Nog steeds zowat 340.000 mensen in de volledige werkloosheid, zowat 75.000 mensen in brugpensioen/SWT, meer dan 415.000 in de langdurige arbeidsongeschiktheid, meer dan 150.000 mensen op het leefloon (gemiddeld maandelijks). Die komen bovenop meer dan 2 miljoen gepensioneerden.

Het gaat veeleer de verkeerde dan wel de goede richting uit op vlak van uitkeringsafhankelijkheid. Het aantal volledig werklozen en bruggepensioneerden is gedaald, maar het aantal mensen in langdurige arbeidsongeschiktheid en met een leefloon is sterk toegenomen. Dat in een periode van hoogconjunctuur.

En veel mensen (exclusief) op een uitkering betekent te lage uitkeringen

Niet dat het hier goed leven is voor al die mensen zonder werk die van een uitkering leven. Op vlak van armoede – en ik licht meteen toe wat we daaronder precies verstaan - zijn we een mediocre presterend land geworden. Dat was ooit anders. Toen begin jaren 90 de eerste vergelijkende armoedestudies uitkwamen figureerde België als één van de sterkst presterende landen (Cantillon, Marx en Van den Bosch, 1996). Het was onze trots. Jean-Luc Dehaene kon niet nalaten het keer op keer te herhalen, in navolging van Herman Deleeck: “België heeft de beste sociale zekerheid ter wereld”.

Dat is al lang niet meer zo. België is van de kop van het peleton naar de middelmaat in Europa afgezakt. Dat we nog tot de middelmaat behoren hebben we te danken aan het feit dat de EU groter is geworden. In vergelijking met de landen waar we ons graag mee vergelijken – de noordelijke ‘oude’ Europese welvaartsstaten - doen we het helemaal niet zo goed.

Hoe komt dat? Ik denk in essentie omdat met zoveel mensen op een uitkering de spoeling te dun is geworden. Onze lage tewerkstellingsgraad is dus een dubbele handicap: ze maakt dat veel mensen een uitkering nodig hebben om van te leven en dat er tegelijkertijd relatief weinig mensen zijn om die uitkeringen financieren.

Zowat de helft van de werklozen leeft in financiële armoede volgens de cijfers van Eurostat (op basis van EU SILC). Bij langdurige werklozen is dat nog meer. Armoede in een rijk land zoals het onze gaat niet over fysiek overleven. Het gaat om te weinig geld hebben om op een minimaal normale manier te kunnen functioneren in een maatschappij. Men noemt dat relatieve armoede maar voor een alleenstaande die iets meer dan 1100 euro per maand moet rondkomen voelt die situatie niet zo relatief. Huur maar eens een behoorlijke woonst van dat bedrag als je daarvan ook nog kleding, elektriciteit en gas, eten, verzekeringen etc. van moet betalen. Het onderzoek is eenduidig: de armoedelijn mag dan wel relatief zijn, het gaat over bedragen die maar ternauwernood een menswaardig bestaan toelaten (Goedemé et al., 2017). Denk overigens niet dat we ons gelukkig mogen prijzen omdat we zo weinig “werkende armen” hebben. Iemand die werkt loopt een laag risico op armoede inderdaad. Maar 5 procent van zowat 4 miljoen mensen is niettemin een serieus aantal. Vergeet niet dat meer dan een derde van de kinderen die opgroeien in een arm gezin een ouder hebben (vaak een alleenstaande ouder) die overwegend van arbeidsinkomen rondkomt.

De kinderarmoedecijfers voor ons land zijn beschamend (Guio en Vandenbroucke, 2018). Het is bovendien erger geworden dan wel beter. Persistente armoede bij kinderen (-18 jarigen) is in 10 jaar tijd quasi verdubbeld (Van Dam en Bastaits, 2019).

Kinderen die in armoede opgroeien is niet enkel fundamenteel onrechtvaardig in een rijke samenleving, het kost ook. Kinderen die hun talenten niet kunnen ontwikkelen op school, dat is een kost voor samenleving en economie. Armoede schaadt cognitieve ontwikkeling (Mani et al, 2013; McLaughlin, M. & Rank, R, 2018). Onderwijs zelf mag dan wel relatief goedkoop zijn, het is moeilijk studeren met een lege boterhammendoos, kleren waarmee je wordt uitgelachen en een kamer zonder behoorlijke verwarming en schimmel. Als je al een aparte kamer hebt.

Armoede is een reëel probleem in ons land. Bijna 16 procent van de bevolking. Zowat 1,7 miljoen mensen.

Bovendien is er nog een belangrijke groep van mensen die weliswaar niet in armoede leven maar toch moeite hebben rond te komen. Gegevens van Statbel en Eurostat laten zien dat heel wat mensen moeilijkheden hebben rekeningen te betalen aan het eind van de maand, geen financiële reserve hebben om het hoofd te bieden aan een onverwachte uitgave dan wel essentiële goederen en diensten ontberen. Een recent rapport van de OESO laat dat ook zien (OECD, 2019). Er stelt zich zeker een probleem op vlak van betaalbare huisvesting van een zekere kwaliteit.

Kortom, een onacceptabele situatie van te weinig werk en te veel armoede

België is geen sociaal paradijs, hoewel het niveau van onze sociale uitgaven anders zou doen vermoeden. Hiervoor zijn er geen excuses. Of toch te weinig. België was inderdaad een vroeg

geïndustrialiseerd land – een industriële grootmacht op wereldschaal zelfs voor een groot deel van de 19e eeuw (Cassiers et., 2003; Smeyers en Buyst, 2016). De transitie van een industriële naar een postindustriële economie is moeizaam verlopen, zeker omdat we veel te lang hebben geprobeerd in essentie gedoemde sectoren artificieel in leven te houden (Leonard en Van Audenrode, 1993). Dat heeft veel geld gekost, dat men trouwens beter had kunnen besteden. Maar de oliecrisis is nu al wel 45 jaar geleden. Voor een land met ons economisch ontwikkelingspeil, strategisch gelegen in het hart van Europa en met een overheidsbeslag van 52 procent van BBP zijn er eenvoudigweg niet voldoende excuses voor de zwaar tekortschietende uitkomsten op vlak van werk en armoede. Punt.

Waarom doen we het zo slecht? Twee voorafgaandelijke opmerkingen

Teneerste, er zijn geen eenduidige, eenvoudige recepten voor een goed functionerende arbeidsmarkt.

Er is heel veel variatie tussen wetgeving/instituties/beleid aan de ene kant en uitkomsten aan de andere. De tijd dat een lage werkloosheid en een hoge tewerkstelling eenvoudigweg een kwestie van een paar eenvoudige recepten was zijn we wel voorbij. In 1994 bracht de OESO nog een rapport (de befaamde Jobs Study) uit waarin het allemaal vrij eenvoudig leek: een minder regelzuchtige overheid, lagere minimumlonen, lagere uitkeringen, lagere belastingen, etc. Zo eenvoudig bleek het niet te zijn. Er zijn landen met hoge minimumlonen waar de werkloosheid laag is, er zijn landen met weinig genereuze uitkeringen waar de werkloosheid hoog is. Maar dat wil niet zeggen dat we conventionele economische modellen en wetmatigheden maar overboord moeten gooien. De realiteit leert dat we instituties in hun samenhang moeten zien en in relatie tot hun context. Instituties die een rem zetten op flexibiliteit (bv. beperkingen op ontslag) worden soms gecompenseerd worden door regelingen die op een andere manier flexibiliteit tot stand brengen (denk bijvoorbeeld bij ons aan de economische werkloosheid of de flexijobs).

Je moet een arbeidsbestel als een geheel beschouwen. In hun context – economisch, sociaal-demografisch, conjunctureel. Je kan maar zinnig over bepaalde instituties nadenken als je die context meeneemt.

Neem nu de eeuwige discussie over de minimumlonen. Men is “voor” of men is “tegen”. “Voorstanders” bedienen zich van de ene set studies, tegenstanders van de andere set. Die zijn ook telkens te vinden. Er zijn studies die laten zien dat hogere minimumlonen weinig impact hebben op werkloosheid, andere laten wel een negatief effect zien. Twee Amerikaanse economen, Card en Krueger, vonden in 1995 zelfs een positief effect. Hun studie, inmiddels een klassieker in de arbeidseconomie, wordt dan ook graag aangeprezen door voorstanders van een hoger minimumlonen. Daarbij wordt dan wel abstractie gemaakt van het feit dat de minimumlonen in de fastfoodsector in New Jersey in de

jaren 80 echt wel iets anders waren dan de minimumlonen in België anno 2019. (Latere studies die naar exact dezelfde case en zelfs data keken kwamen overigens tot andere bevindingen Neumark & Wascher, 2000; Neumark et al. 2014). Punt is: (relatieve) hoogte doet er toe, context doet er toe, omringende instituties doen er toe, conjunctuur doet er toe, details van implementatie doen er toe. Lange termijn effecten zijn soms anders dan korte termijneffecten. Het heeft echt hoegenaamd geen zin om die discussie in algemeenheden te voeren, zoals ik straks verder nog zal illustreren.

Ten tweede, een arbeidsbestel is een samenhangend systeem en daarom moeilijk hervormbaar.

Een scheefgegroeide situatie draai je niet in één-twee-drie om door op één element in te grijpen. Dat maakt hervormen ook zo moeilijk. Je moet aan meerdere knoppen tegelijk draaien. Neem de brugpensioenen. Het is duidelijk dat er te veel mensen op vervroegd pensioen zijn gegaan. Ooit was dat te gemakkelijk. Mensen die na een collectieve sluiting op brugpensioen gingen op de leeftijd van 48 jaar, het is nog niet zo lang geleden. Je kan dat onwenselijk noemen, dat wil niet zeggen dat je een dergelijke situatie snel remedieert door aan de SWT kraan alleen te draaien. Ons economisch systeem zelf is getransformeerd door de praktijk van decennia. De gemiddelde productiviteit per werkende Belg ligt ontzettend hoog. De lonen ook. Daar zijn redenen voor. In de autofabrieken die er nog zijn, om maar één voorbeeld te nemen, draait de band behoorlijk snel. Alles wat kan geautomatiseerd worden is geautomatiseerd. We hebben een heel kapitaal en technologie-intensieve economie. Alleen de meest productieve mensen, die (nog) “meekunnen”, fysiek dan wel intellectueel, blijven aan de slag. Daarom hebben we ook nog steeds die sterke anciënniteitsopbouw in onze lonen⁴. Die situatie is eigenlijk maar kunnen ontstaan en blijven bestaan, zo zou je denken, omdat we decennialang de mensen die niet meer ‘hun geld waard’ waren vroegtijdig hebben geëvacueerd uit de arbeidsmarkt. Over levenslang leren werd vooral veel gepraat. Als je nu de tewerkstelling bij 55 plussers wil verhogen is dat dus niet simpelweg een kwestie van brugpensioenen terugschroeven. Gezien de hoge productiviteitsvereisten zou het inderdaad best wel eens kunnen dat er eenvoudigweg niet genoeg werk is voor veel oudere werknemers. Wil je vroegtijdige uitkeringsafhankelijkheid verminderen én tewerkstelling verhogen dan zullen meerdere ingrepen tegelijkertijd nodig zijn – in de organisatie van de arbeid, in het (meer leeftijdsbewuste) personeelsbeleid, in de structuur van de lonen, in de praktijk van het levenslang leren etc. Dat allemaal simultaan doen is niet gemakkelijk. Er zal veel weerstand zijn. Begrijpelijke weerstand want de uitkomsten zijn onzeker en zeker niet onmiddellijk. Een (kleine) minderheid die direct heel veel te verliezen heeft zal zich heel sterk verzetten, terwijl de baten voor de rest klein en indirect zijn.

⁴ Dat is toch wat de meeste studies laten zien, cfr bv. OESO (2017b) en Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (2014).

Nu fundamenteel, is er nog wel genoeg werk?

Het is een legitieme vraag. Zijn er nog wel voldoende jobs? Zeker voor mensen die wat lager geschoold zijn of minder intellectuele, creatieve, sociale of andere talenten beschikken.

Het doemdenken over het einde van het werk gaat zeker een paar eeuwen mee.

Een goede 240 jaar geleden gingen John Ludd en zijn kompanen de weefgetouwen te lijf die hun enig middel van bestaan - hun arbeid - dreigden overbodig te maken. Zo gaat toch het verhaal. Hun banen verdwenen inderdaad. Maar werk verdween niet. Er kwamen andere jobs in de plaats.

Dat heeft mensen niet tegengehouden om het einde van het werk nabij te zien, zeker mensen die boeken wilden verkopen. In zijn bestseller *The End of Work* (1995) schetste Jeremy Rifkin een nakende toekomst zonder jobs. Dat bleek 20 jaar later nogal mee te vallen. Er komt echter geen eind aan de profetische boeken die gretig het einde van het werk voorspellen. Eén van de meest recente in die reeks is *“The Second Machine Age: Work, Progress and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies”* van Erik Brynjolfsson en Andrew McAfee (2018). Volgens hen bevinden we ons aan het begin van een nieuw tijdperk waarin alle regels gaan veranderen: het tweede machinetijdperk. In een vaak geciteerd onderzoek concluderen Frey en Osborne (2013) dat de helft van de beroepen in de komende twee decennia vervangen zal worden door een machine. Mogelijk zal dat op termijn nog veel meer zijn (Nedelkoska, L. & Quintini, G., 2018). Dat laat ook de recente OECD Employment Outlook (2019) zien.

Jobs verdwijnen. Zoveel is duidelijk. Maar dat wil niet zeggen dat werk verdwijnt. Dat is een groot en cruciaal verschil.

Mensen die beweren dat werk verdwijnt hebben keer op keer spectaculair ongelijk gekregen (Autor, 2015; De Vos, 2018). Steeds weer wordt het argument gebruikt: nu is het anders. Deze keer zal technologie een beslissende klap toebrengen. Eerst waren het de robots, dan waren het de computers, nu is het de artificiële intelligentie.

Dan gaan de robots toch een tandje moeten bijsteken want in de laatste kwartaalrapporten van de Europese Commissie staat telkens weer dit zinnetje “Er zijn in Europa meer mensen aan het werk dan ooit”. De onheilsprofetieën staan met andere woorden totaal haaks op het eenvoudige feit dat meer mensen werken dan ooit. Alle statistieken zijn daarover nogal eenduidig. Er is hoegenaamd geen evidentie dat de kwaliteit van de arbeid overal zou afnemen, wel integendeel (Eurofound, 2015; OECD, 2016)

Het is natuurlijk wel zo dat de grote veranderingen op de arbeidsmarkt (zowel in het verleden als vandaag en in de toekomst) niet iedereen treffen op dezelfde manier. In de voorbije decennia zagen we dat het tewerkstellingsaandeel van zowel de hoogst- als de laagstbetaalde beroepen toenam in veel landen, en dit ten koste van tewerkstelling in de gemiddeld betalende beroepen. Dit fenomeen heet wat Maarten Goos en collega's (2009; 2014) "job polarisatie" noemen. Computers en robots vervangen namelijk vooral mensen in banen waar veel routinehandelingen worden verricht, terwijl mensen (tot nog toe) in het voordeel zijn voor het afhandelen van niet-routine taken. Zo kan een computer eenvoudig een assemblageproces voltooien, maar kan het niet gemakkelijk een team leiden, tafels bedienen in een restaurant, zorg verlenen of iemands haar knippen. Veel jobs waar niet zo een ontzettend hoog opleidingspeil nodig zijn blijken moeilijk te automatiseren. Mensen willen ook vaak door mensen worden bediend of behandeld, zelfs als er machinale alternatieven zijn. De stijgende productiviteit en de daarbij horende stijgende levensstandaard, zeker bij de hogeropgeleiden, doet precies de vraag naar zulke moeilijk te automatiseren arbeidsintensieve diensten toenemen. Mensen gaan vaker op restaurant, ze gaan vaker op reis, ze besteden hun geld aan wellness. Arbeidsmarktspecialisten projecteren bovendien een sterk groeiende vraag om extra handen in de zorgsector.

Belangrijk wel: veel van de jobs in de sfeer van persoonlijke dienstverlening (in de profit of non-profitsector), in de horeca en retail zijn jobs die aanzienlijke flexibiliteit vergen op vlak van arbeidstijden. Het zijn ook sectoren die vaak onderhevig zijn aan sterke conjuncturele of seizoensfluctuaties. In de horeca doet zelfs het weer ertoe. De digitale economie en e-commerce draaien ook niet op het ritme van 9 tot 5, van maandag tot vrijdag.

Er is dus werk. Misschien niet voor iedereen maar in elk geval wel voor veel meer mensen dan er hier vandaag aan de slag zijn in ons land. Hoe komt het dat?

Is het de arbeidskost? We zijn in België geobsedeerd door arbeidskosten en vooral door de "lasten" op arbeid. Nu kan iedereen makkelijk zien dat er helemaal geen eenvoudige relatie is tussen zeg het niveau van de arbeidskosten en tewerkstellingsuitkomsten. Denemarken heeft een even hoge loonkost als België en tegelijkertijd een heel hoge tewerkstelling en een lage werkloosheid. Macroeconomisch is er uiteraard wel een relatie tussen loonmatiging en tewerkstelling (cfr. Nederland in de jaren 80 en 90 en Duitsland over de voorbije twee decennia) maar je kan tewerkstelling niet verengen tot arbeidskosten. Hetzelfde gaat op voor werkgeverslasten – een andere Belgische obsessie. Plot de relatie tussen werkgeverslasten en tewerkstellingsuitkomsten en je zal geen evidente relatie vinden. (Omdat werkgeverslasten op langere termijn toch grotendeels worden afgewenteld op werknemers, zo zullen standaardmodellen zeggen, en zich dus veeleer vertalen in lagere nettolonen dan wel hogere loonkosten. Maar in een sterk geïnstitutionaliseerde arbeidsmarkt als de onze werkt dat uiteraard niet zo simpel.)

Traditioneel wordt er bij ons sterk ingezet op lastenverlagingen voor werkgevers. Ex-ante studies – simulaties dus - zoals die van het Federaal Planbureau suggereren dat dit goed beleid is. Ex-post studies – studies laten kijken naar wat er echt gebeurt – laten globaal iets anders zien. Dat weten we uit het (veel te) beperkt aantal studies die er voor ons land zijn gebeurd (Marx, 2007; Vandelannoote en Bogaerts, 2014). (Beleidsverantwoordelijken hier lijken nog steeds niet te beseffen dat degelijke, onafhankelijke evaluaties veel geld kosten. Maar inefficiënt beleid kost natuurlijk nog veel meer, getuige onze mediocre prestaties op tal van vlakken.) We hebben ook sterke aanwijzingen uit buitenlandse studies van gelijkaardige lastenverlagingen en tewerkstellingsubsidies voor werkgevers (Card et al, 2010; EEPO, 2014). Lastenverlagingen zijn vaak geen efficiënte inzet van middelen omwille van deadweight en substitutie-effecten die vaak veel hoger uitvallen dan theoretisch verondersteld. Waarom zetten we er dan nog steeds op in? Het is evident dat werkgevers van lastenverlagingen houden. Ze smeren ook het sociaal overleg, vooral het loonoverleg. Maar dat wil niet zeggen dat ze goed beleid zijn, tenzij voor specifieke doelgroepen en goed ontworpen zodat deadweight-effecten worden geminimaliseerd. Meta-analyses suggereren dat middelen voor actief arbeidsmarktbeleid eigenlijk beter overwegend aan de aanbodzijde wordt ingezet, dit wil zeggen dat ze eigenlijk best worden gekanaliseerd naar mensen die werk zoeken en werk nodig hebben, in de vorm van opleiding, begeleiding en opvolging (Card et al, 2010; OECD, 2018). Wat niet wil zeggen dat bepaalde vormen van gesubsidieerde en beschermde tewerkstelling geen plaats hebben in een portfolio van actief arbeidsmarktbeleid.

Misschien moeten we eens naar andere aspecten van onze arbeidsmarkt kijken. Naar onze loonstructuur bijvoorbeeld. In dat opzicht is België echt een uitzonderlijk land. We hebben echt een uitzonderlijk gecompriëerde loonstructuur. Met een boutade zou je kunnen zeggen dat de meeste Belgen allemaal zowat hetzelfde verdienen⁵. Misschien kan dat wel mede helpen verklaren waarom we zo weinig laaggeschoolden aan de slag hebben.

Volgens cijfers van de OESO zijn er in België minder (relatief) laagbetaalde werknemers dan waar ook. De OESO definieert dat als jobs waar je bij voltijdse tewerkstelling minder dan 67 procent van de mediaan verdient. Bij ons spreken we dan om voltijds werkende mensen die grofweg minder dan 2.050 euro bruto per maand verdienen, maar natuurlijk meer dan het minimumloon van zo een 1.600 euro. In België is dat volgens de OESO zowat 4 procent van de werknemers. In Nederland is dat bijna 15 procent en in Duitsland zowat 18 procent. Dat is echt een enorm verschil. Temeer omdat we hier niet eens een wettelijk minimumloon hebben. Bij ons bepalen de sociale partners de loonvloer in een nationale cao. Maar de cao's die er echt toe doen, zijn de sectorale cao's. De laagste lonen vastgelegd in die cao's, liggen vaak nog een stuk boven het nationale minimum, zeker in de sectoren waar loonkosten minder een rol spelen, zoals in de petrochemie (Vandekerckhove et al, 2012; 2014; Garnero et al., 2014). Het resultaat is dus dat in België een segment van de arbeidsmarkt ontbreekt dat we in andere landen wel vinden. De vraag is of dat goed is.

⁵ Volgens de gegevens van Statbel verdient bijna de helft van de Belgische werknemers (46%) een bedrag tussen 2.250 euro en 3.250 euro per maand.

Wie weet moeten we wat meer lager betaald werk mogelijk maken om werklozen met weinig kwalificaties of migranten met (nog) niet erkende kwalificaties een voet aan de grond te geven in de arbeidsmarkt. In Nederland zijn de laagste cao-lonen dicht bij het wettelijke minimumloon komen te liggen (De Beer et al., 2017; Salverda, 2010). Dat gebeurde opzettelijk precies om de baankansen van lager gekwalificeerde mensen te verbeteren. In Nederland was het uitgerekend een PvdA minister (Ad Melkert) die midden jaren 90 ermee dreigde cao's niet langer algemeen bindend te verklaren als de laagste cao-lonen niet dicht bij het minimumloon kwamen te liggen. Wat ook is gebeurd. Nederland doet het voor die groep in elk geval veel beter dan België op het vlak van tewerkstelling, werkloosheid én armoede, zoals ik dadelijk zal illustreren.

Maar is dat wel om die reden? Degenen die opwerpen dat er niet zo een eenduidig verband is tussen de hoogte van de (feitelijke) minimumlonen en de tewerkstelling van kansengroepen hebben zeker een punt (voor overzichten cfr. Salverda en Checchi, 2014; OECD, 2015; Manning, 2016; voor België zie Vandekerckhove, S. et al, 2014; 2018). De resultaten zijn inderdaad absoluut niet eenduidig. Voor sommige groepen worden vrij consistent wel effecten vastgesteld, zoals voor jongeren. Dat is ook de reden waarom verschillende landen lagere minimumlonen voor jongeren hebben.

De studies leren vooral dat de context er toe doet. Dat is ook de logica zelve. Als je een onderwijssysteem hebt dat erin slaagt veel treffelijk gekwalificeerde mensen af te leveren, dan kun je hogere minimumlonen handhaven. Dat is volgens sommigen de reden waarom een land als Denemarken een sterk gelijke loonstructuur en hoge loonkosten combineert met hoge tewerkstelling (zij het in een heel flexibele arbeidsmarkt, maar daarover straks meer.) Maar wij hebben veel laaggeschoolden, veel jongeren die het onderwijs zonder kwalificaties verlaten. We hebben veel migranten met weinig kwalificaties of kwalificaties die hier niet worden erkend. (Ook de tweede generatie heeft het moeilijker dan waar ook de nodige kwalificaties te verwerven, cfr OESO studies).

Er zijn andere belangrijke contextfactoren die er toe doen. De lonen aan de onderkant wat verlagen zonder tegelijkertijd andere belemmeringen voor jobcreatie op te heffen, heeft weinig zin. Denk aan de e-commerce-jobs die we mislopen. Dat heeft allicht niet alleen of zozeer met loonkosten te maken, zo wordt gezegd door verantwoordelijken uit die sector, maar ook met onze beperkingen op nacht- of zondagarbeid andere aspecten van flexibiliteit. Ik maak verderop in dit paper de vergelijking met Nederland.

Het uitkeringsbeleid doet er uiteraard ook toe. Mensen moeten wat minder betaalde jobs ook willen aanvaarden. Er staan nu al opvallend veel lagergeschoolde jobs open. Veel lagergeschoolde jobs worden gedaan door mensen uit het buitenland. Dat roept de vraag op: loont werken wel voldoende?

Loont werk voldoende?

Er is dus werk. Er staan nu al veel vacatures open, ook voor laaggeschoolde jobs. We trekken daar arbeidskrachten uit het buitenland voor aan. Het potentieel om nog meer tienduizenden, zonet honderdduizenden jobs te ontsluiten is bovendien immens. Als we hetzelfde tewerkstellingspeil zouden bereiken als Nederland, Denemarken of Duitsland dan zouden hier letterlijk al vele honderduizenden mensen meer aan de slag zijn. Het zou dus moeten kunnen.

Willen mensen werk aanvaarden?

Maar willen mensen werk aanvaarden, zeker als het wat minder betaald, minder aantrekkelijk, minder nabijgelegen werk is?

Het is een geheel legitieme vraag in een land waar werkloosheidsuitkeringen onbeperkt zijn in de duur voor bepaalde categorieën van werklozen, om maar meteen één van de meest uitzonderlijke en controversiële aspecten van onze sociale zekerheid te noemen. We zijn ook een land met relatief veel langdurig werklozen. Is het dan legitiem de vraag te stellen of er hier een verband zou kunnen zijn? Uiteraard. Het is wel lang niet gebeurd.

Ik denk dat we deze vraag moeten durven stellen, ook de mensen die er huiverachtig tegenover staan, precies omdat het onderzoek aanzienlijk complexere mechanismen suggereren dan “als ze geen uitkering meer hebben dan zullen ze wel harder zoeken” (Biegert, 2017; Kolsrud et al. 2018; Moffit, 2014; Van Belle et al. 2018, i.a.). De realiteit is veeleer omgekeerd: mensen die langdurig werkloos zijn, blijken nog maar zwak op financiële prikkels te reageren. Studies suggereren helemaal niet dat enkel duurtijdbeperkingen of sterkere degressiviteit het zaligmakende antwoord zijn. Andere aspecten van werkloosheidsbeleid doen er toe. Bijvoorbeeld, wat wordt als een passende job gezien? Hoe ver mag een job zijn? Hoe snel volgen er sancties en hoe zwaar zijn die? De intensiteit en kwaliteit van de begeleiding doet er toe. De wijze waarop de mensen die werklozen opvolgen en begeleiden worden beoordeeld, doet er toe. Enzovoort (Langenbucher, 2015).

Want wat weten we eigenlijk? Er is in België verbazingwekkend genoeg weinig systematische informatie over arbeidsprikkels. Je zou denken dat bijvoorbeeld de Hoge Raad voor Werkgelegenheid dit systematisch in kaart brengt maar dat is niet zo. Er zijn uiteraard studies maar ze blijven veeleer sporadisch (bv. Hufkens en Van Mechelen, 2014 en Hufkens et al. 2016 voor de langdurige arbeidsongeschiktheid). Daardoor verouderd informatie snel en ontbreekt elke systematiek. Het meeste systematisch geactualiseerde cijfermateriaal hierover is te vinden bij de OESO (cfr. Tax and Benefits Database en publicaties op deze basis). Die berekeningen (simulaties) wijzen op een chronisch problematische situatie in België, ondanks bepaalde hervormingen, zoals in de langdurige

arbeidsongeschiktheid, waar de meest recente hervormingen een verbetering zou moeten zijn. De overstap van een uitkering naar werk brengt vaak nog te weinig op. Vooral werken aan een lage arbeidsintensiteit (deeltijds dus) brengt vaak relatief weinig op. De situatie is verbeterd de voorbije jaren (zie ook Decoster et al., 2019) maar blijft problematisch.

De recente nota van federaal minister van werk Peeters in het kader van de geplande hervorming van de werkloosheidsverzekering laat ook zien hoe problematisch het gesteld is met de arbeidsprikkels voor bepaalde categorieën. De nota brengt ook de immense complexiteit van de werkloosheidsverzekering aan het licht⁶. Het is werkelijk onbegrijpelijk dat de nodige hervormingen al jaren uitblijven.

Dat de arbeidsprikkels op papier, voor wie ze al begrijpt, vaak niet sterk zijn is op zich al problematisch. Daar komt nog bij dat bestaande berekeningen doorgaans niet alles meenemen. Die berekeningen kijken enkel naar verschil in directe cashinkomsten. Maar daarnaast hebben mensen met een uitkering vaak ook nog andere voordelen, zoals sociale tarieven voor nutsvoorzieningen, kortingen op openbaar vervoer of voor culturele activiteiten. Ze hebben mogelijk een sociale woning. Het zijn niet omdat ze een overstap naar werk maken dat mensen noodzakelijkerwijs (meteen) zulke voordelen verliezen. Maar mensen kunnen dat wel denken of vrezen. De realiteit is overigens dat veel voordelen wel degelijk categoriaal zijn. Het is te zeggen: mensen verliezen ze éénmaal ze niet langer werkloos of leefloontrekker zijn.

Dat brengt ons bij een verder aspect waarmee geen rekening wordt gehouden in de berekeningen. Het is één vraag hoe arbeidsprikkels voor leefloontrekkers, werklozen, arbeidsongeschikten enzovoort er op papier uitzien. Het is een andere vraag hoe goed mensen weten hoe dit allemaal werkt. Want de regels in de verschillende uitkeringsstelsels zijn behoorlijk ingewikkeld.

Twee voorbeelden. Voor mensen op het leefloon bestaat de zogenaamde socio-professionele integratie regeling (kortweg SPI). Die laat leefloontrekkers toe een deel van de uitkering te behouden als ze deeltijds gaan werken. Dat zou mensen op het leefloon moeten aanzetten de stap naar werk te maken. Die regeling wordt echter maar op verassend beperkte schaal gebruikt (De Wilde et al, 2016). Minder dan 5 procent van de leefloontrekkers maakt gebruik van de SPI regeling. Het is niet helemaal duidelijk waarom dat is. Een factor is dat mensen dan vaak aanvullende steun verliezen. Gebrek aan kennis is ook een factor. Mensen die de regeling moeten toepassen – de welzijnswerkers in de OCMW's – geven zelf te kennen dat het een behoorlijk complexe regeling is. Als professionals het vaak zelf niet goed snappen dan kan je de vraag stellen hoe goed mensen met een leefloon het snappen. Je kan ook de vraag stellen of die professionals zelf wel de nodige incentieven hebben om het uit te zoeken.

⁶ Er wordt bijvoorbeeld gewerkt met 3 verschillende loonplafonds; er zijn, afhankelijk van het beroepsverleden van de werkloze, tot 10 stappen in de degressiviteit. Letterlijk uit de nota Peeters: "Dit maakt het niet enkel moeilijk uitvoerbaar voor de RVA en de uitbetalingsinstellingen, maar heeft ook als effect dat het bij de werkloze overkomt als onvoorspelbaar en onverstaanbaar, zodat de opeenvolgende dalingen dan ook een zeer beperkte invloed hebben op de intensiteit van de inspanningen van de werkloze om terug aan het werk te gaan, wat nochtans één van de objectieven is van een degressief stelsel van werkloosheidsuitkeringen."

Een ander voorbeeld: langdurige arbeidsongeschiktheid. Recente hervormingen hebben de werkprikkels merkbaar verbeterd – het zou nu financieel aantrekkelijker moeten zijn om de geleidelijke overstap naar werk te maken. Er werd onlangs een nieuwe website gelanceerd om mensen die lang ziek waren terug aan te zetten tot werk. Je zou denken dat je als arbeidsongeschikte op die website een duidelijk beeld krijgt wat de financiële repercussies zijn van een overstap naar deeltijds dan wel voltijds werk, zowel op korte als op langere termijn (bv. naar pensioenopbouw). Dat er een module is om dat te simuleren. Die is er echter niet voor zover ik kan zien. Vraag is dan ook of een langdurige arbeidsongeschikte die herintrede overweegt terwege geïnformeerd is wat de financiële en andere repercussies zijn. Het is ook de vraag of de mensen die hier een rol in zouden kunnen spelen wel de motivatie hebben om dat te doen.

En zelfs als mensen perfect geïnformeerd zouden zijn – en op dat vlak is er nog immens veel ruimte voor vooruitgang – dan is het nog maar de vraag hoe ze daadwerkelijk handelen. Er is de laatste jaren heel veel onderzoek gedaan naar hoe mensen reageren op financiële en andere prikkels. Hoe ze potentiële winst afwegen tegenover verliezen wat ze hebben. Wat blijkt? Mensen zijn risicoafkerig. Ze vinden het weinige dat ze hebben verliezen vaak erger dan mogelijke maar onzekere winst boeken. In dit onderzoeksdomein – de behavioral economics – dat inzichten uit de psychologie en de economie verenigt, is heel veel vooruitgang geboekt de laatste jaren (OECD, 2019). Het heeft ook geleid tot wat vaak wat “nudging” wordt genoemd – wetenschappelijk en vaak proefondervindelijk uitgedachte strategieën om mensen ertoe aan te zetten om te doen wat ze eigenlijk rationeel vanzelf zouden moeten doen (OECD, 2017). In een aantal landen bestaan er speciale “nudging units” bij de overheid. Op een paar experimenten na, zoals binnen de FOD Financiën, staan we nog niet ver.

WIJST NEDERLAND DE WEG?

Waarom Nederland?

Nederland en België zijn twee fascinerende contrasterende cases. Beide landen bevonden zich in een vrij vergelijkbare situatie 30 jaar geleden. Hoge werkloosheid, meer mensen die wilden werken dan er jobs waren. Bij ons was er een massale instroom in werkloosheid, brugpensioen en vervroegde pensionering. Nederland werd ziek, in de woorden van voormalig premier Ruud Lubbers. Het arbeidsoverschot werd opgevangen in de arbeidsongeschiktheid, de WAO. Bij ons waren er de brugpensioenen en de speciale regelingen voor oudere werklozen.

Er waren toen ook al verschillen. Nederland torste minder oude industrie met zich mee. Wij hadden meer verouderde industrie en we hielden die bovendien artificieel in leven. Ook lag de vrouwelijke arbeidsparticipatie nog een stuk lager in Nederland. De vrouwenemancipatie op de arbeidsmarkt was bij ons al in de jaren 70 op gang gekomen. Dat maakte ten tijde van de oliecrisis een “perfecte storm”:

de babyboomgeneratie die zich massaal op de arbeidsmarkt aanbood, vrouwen die van achter het aanrecht wilden en tegelijkertijd massaal jobverlies en weinig jobcreatie.

Begin jaren 80 hadden beide landen een werkloosheid van bijna 12 procent, hoger dan in de Europese Unie. Nederland had een participatiegraad van iets meer dan 52 procent van de werkende bevolking (OECD Survey Nederland 1981). België had toen een participatiegraad van bijna 80 procent bij mannen en 48 procent bij vrouwen.

Dat ziet er 40 jaar later wel even anders uit.

Vanaf begin jaren 80 zijn beide landen dan ook serieus beginnen divergeren. In Nederland was er in 1982 het inmiddels legendarische akkoord van Wassenaar, bedisseld door toen nog FNV voorzitter Wim Kok en werkgeversvoorzitter Chris Van Veen, aan diens keukentafel in de gelijknamige kustgemeente. De deal was loonmatiging in ruil voor arbeidstijdverkorting. Dit luidde het begin in van decennia van loonmatiging en – vooral- van hechte samenwerking tussen de sociale partners, het fameuze Poldermodel. België devalueerde even daarvoor (begin 1982) de Belgische Frank, waardoor iedereen zijn gang kon blijven gaan. Veel vertrouwen is er nooit gegroeid tussen de sociale partners. Hervormingen bleven uit, ook omwille van politiek gebrek aan daadkracht. Of omwille van sterke veto's.

Het succes van het Poldermodel is uitgebreid gedocumenteerd (Visser en Hemerijck, 1997; Hemerijck et al 2000; Kuipers, 2006; Hemerijck en Marx, 2010; Vandenbroucke, 2018). Het succes van Wassenaar bracht meer vertrouwen tussen de sociale partners en meer appetijt voor verdere hervormingen. Kok werd premier en het eerste Paarse kabinet ging voor drie prioriteiten: werk, werk en werk. Doordrammerig op zijn Nederlands. Maar de resultaten waren er naar. Meer dan een miljoen werkenden meer op geen 10 jaar tijd. Het resultaat vandaag is een arbeidsmarkt, een loonvorming, een sociale zekerheid die er helemaal anders uitziet.

Nederland heeft een hogere levensstandaard, veel meer mensen aan het werk, minder armoede, een lager overheidsbeslag, lagere belastingen, een overheidsschuld van 56 procent van BBP, courante begrotingsoverschotten en meer dan 1,3 biljoen pensioenreserves. (En nee, de aardgasbaten ten belope van 10-15 miljard per jaar, oftewel 3 procent van de totale overheidsinkomsten verklaren dat verschil met ons dus niet echt.)

Een gigantisch verschil in tewerkstelling

Het is moeilijk te overdrijven hoe groot het verschil is. Dat is globaal zo. Waren er verhoudingsgewijs evenveel Belgen aan de slag dan hadden we zowat 800.000 werkenden meer. Sommigen werpen op dat in termen van voltijdse equivalenten het verschil helemaal niet zo groot is. Dat klopt. Dat is nu net de essentie. Arbeid in Nederland is evenwichtiger verdeeld. Over de mensen die kunnen werken en ook over de levensloop. Er is wel een belangrijke genderkloof. Die was in de jaren 70 groter in

Nederland dan bij ons en die is er nog steeds. Dat is een niet te miskennen schaduwkant van het Nederlandse model.

Maar die kloof is vooral een relatieve kloof. Feit blijft dat er meer mensen aan de slag zijn, zowel meer mannen als vrouwen. Als je naar hogeschoolden kijkt is er nauwelijks verschil tussen België en Nederland. Het grote verschil zit vooral bij de mensen die wat lager geschoold zijn. Daar is de kloof echt gigantisch groot. In Nederland zijn 63 procent van de relatief laaggeschoolden (mensen met maximaal een diploma lager secundair onderwijs) aan het werk, in België 46 procent.

Hoe komt dat nu?

Het verschil zit niet zozeer in het feit dat Nederland meer zou uitgeven aan actief arbeidsmarktbeleid of aan meer publieke dan wel gesubsidieerde tewerkstelling. Nederland geeft vrij veel uit aan actief arbeidsmarktbeleid maar dat doet België ook. Onze uitgaven zijn sterker georiënteerd op de vraagzijde van de arbeidsmarkt, op de werkgevers dus. Lastenverlagingen maken een belangrijke brok uit. Dat is een beleid waar Nederland al enige tijd sterk is van terug gekomen. De uitgaven in Nederland gaan in sterkere mate naar de aanbodzijde, naar de mensen dus die werk zoeken, hun werk verliezen of die ander (en beter) werk zoeken.

Maar daar zit het grote verschil niet. Ik merk overigens op dat bijvoorbeeld de uitgaven voor de dienstencheques niet eens worden meegeteld in onze uitgaven voor actief arbeidsmarktbeleid zoals de OESO of Eurostat die berekenen. Het is duidelijk dat de dienstencheques, behalve in de eerste jaren na de introductie, geen echte trendbreuk hebben teweeg gebracht in de (geregistreerde) tewerkstelling van laaggeschoolde vrouwen (Marx en Vandelannoote, 2015). Nederland heeft een veel hogere tewerkstelling bij laaggeschoolde vrouwen. Zonder dienstencheques.

Waar zit het grote verschil dan wel? Er zijn vele mogelijke redenen te bedenken. Nederland heeft bijvoorbeeld decennialang een strak loonmatigingsbeleid gevoerd. Nederland heeft ook veel meer de knip gehouden op de overheidsuitgaven waardoor de belastingen en sociale lasten lager zijn.

Een opvallend verschil en een plausibele mede oorzaak voor de veel hogere tewerkstelling ligt in het feit dat er in Nederland veel meer zogenaamde “atypische” arbeid is. Een veel grotere arbeidsdiversiteit is er een feit. Nederland is om te beginnen wereldkampioen deeltijdarbeid, niet alleen bij vrouwen (ongeveer de helft werkt deeltijds) maar ook bij mannen. Geen enkel land heeft een aandeel deeltijds werkende mannen dat ook maar in de buurt komt. Daarnaast zijn er meer mensen met tijdelijke contracten, meer mensen die interimwerk doen, mensen die regelmatig in het weekend of ‘s avonds werken. Overigens, de verschillen tussen België en Nederland zijn niet zozeer omdat Nederland de grote Europese outlier is. Als we de EU(15) aan de vergelijking toevoegen dan zien we dat veeleer België het buitenbeentje in (noordelijk) Europa is.

Nederland heeft ook aanzienlijk meer zelfstandigen, met name zelfstandigen zonder personeel, de zogenaamde ZZP'ers. Dit segment van de arbeidsmarkt is heel sterk gegroeid. Nederland telde in 2018 bijna 1,1 miljoen ZZP'ers. In meerdere opzichten personifiëren ze het Work 4.0 paradigma. Ze werken niet voor werkgevers, ze doen opdrachten, die ze zelf kiezen. Ze zijn flexibel, ze hebben een hoge graad van autonomie, zeker op vlak van arbeidstijden. Ze zijn niet onderhevig aan vele aspecten van arbeidsregulering of aan collectieve akkoorden. Het is ook een segment waarover wel wat controverses bestaat, precies deels om deze redenen. In tegenstelling tot bij ons zijn ze bijvoorbeeld niet verplicht sociaal verzekerd. Dat maakt dat sommigen in de problemen komen in geval van ziekte of indien ze zonder opdrachten vallen. Interessant genoeg zijn zogenaamde "broodfondsen" ontstaan. Een Broodfonds bestaat uit minimaal twintig tot maximaal vijftig ondernemers, die elkaar kennen en steunen bij ziekte. Daarvoor zetten ze elke maand een vast bedrag opzij. Wie dan langdurig ziek is, krijgt van de anderen schenkingen om van te leven. Die kunnen ze maximaal twee jaar achtereen krijgen. Er zijn geen controlerende artsen; het systeem werkt op vertrouwen en sociale controle.

Dit is natuurlijk een suboptimale regeling. Zelfstandigen die echte sociale verzekering willen betalen hoge premies omdat het klassieke probleem van "adverse selection" zich voordoet. Dat is een klassieke vorm van "marktfalen" die ontstaat doordat vooral de 'slechte' risico's en de mensen met de minste financiële buffer geneigd zijn zich aan te sluiten. Resultaat is dat premies veel hoger zijn dan moest iedereen zich verplicht aansluiten. Het roept de eeuwenoude vraag op hoe paternalistisch een overheid mag zijn, zeker als er daarvoor zowel goede economische als rechtvaardigheidsredenen voor zijn.

Deze vraag is in Nederland dan ook voorwerp van maatschappelijk debat. Een recent rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid onder de titel "Voor de zekerheid" suggereert dat de flexibiliteit in Nederland op bepaalde vlakken is doorgeslagen. Bij sommige mensen brengt het psychologische onzekerheid (stress, gebrek aan erkenning) en levensloponzekerheid. Dat is soms problematisch voor jonge mensen als ze een huis willen kopen of een gezin willen stichten. Dat neemt niet weg dat het WRR rapport laat zien dat de meeste ZZP'ers tevreden zijn met hun status en geen wens hebben om terug te keren naar een klassiek werknemersstatuut.

Nederland heeft dus arbeidsdiversiteit omarmd. Lagergeschoolden vinden vaker werk. Dat is dan in sectoren zoals horeca, retail, persoonlijke dienstverlening en zorg. Dat zijn sectoren waarin niet-standaard werktijden een belangrijke rol spelen dus het is plausibel dat er hier een verband is. Daar wordt ook inderdaad vanuit gegaan (SCP & CBS, 2015; ROA, 2017; WRR, 2017). Het is in Nederland ook relatief gecontesteerd vandaag de dag dat een aanzienlijke graad van (sociaal gereguleerde) flexibiliteit op vlak van arbeidstijden onontbeerlijk is. De Nederlandse vakbonden plaatsen (terecht) vraagtekens bij aspecten van die flexibiliteit maar ze wordt niet fundamenteel in vraag gesteld.

Werk in België en Nederland, 2016, 20-64 jarigen

	EU	BE	NL
Globale tewerkstellingsgraad (%)	71.1	67.7	77.1
Tewerkstellingsgraad lagergeschoolden (%)	53.6	45.6	60.7
Deeltijdwerk (%)	22.2	24.4	46.6
Onvrijwillig deeltijdwerk (% van deeltijdsen)	28.1	8.8	11.0
Tijdelijk contract (%)	11.2	7.4	14.3
Interimarbeid (%)	1.9	2.0	4.2
Regelmatig weekendwerk (%)	29.2	22.5	29.7
Regelmatig zondagwerk (%)	15.5	12.1	19.7
Regelmatig shiftwerk (%)	16.4	7.1	13.6
Regelmatig nachtwerk (%)	6.5	3.2	8.8
Aandeel lagerbetaalde werknemers (% minder dan 67% mediaan brutoloon van voltijdse werknemers)		4.1	14.5 (2014)

Bron: Eurostat

Zoals eerder in dit paper al werd aangegeven is er ook een groot verschil als we naar het aandeel mensen kijken in een relatief lagerbetaalde baan zoals de OESO dat definieert. Het gaat grofweg om jobs waarin mensen meer dan het minimumloon verdienen (ongeveer 1600 euro in beide landen) maar minder 2/3de van de mediaan. In Nederland ligt dat aandeel met bijna 15 procent veel hoger dan in België (4 procent), het resultaat van een bewust overheidsbeleid om de laagste cao lonen dichterbij het wettelijk minimumloon te brengen.

Die totaal verschillende organisatie van de arbeidsmarkt zal zeker niet het hele verhaal zijn. België en Nederland verschillen ook sterk op vlak van regulering van diensten en productmarkten. De OESO en de Europese Commissie formuleren al veel jaren lang aanbevelingen om zwaar gereguleerde (lees: afgeschermd) sectoren en beroepen in België te hervormen. De detailhandel is één sector die vaak wordt genoemd als overgereguleerd. Mensen uit die sector geven zelf aan dat er lang te weinig concurrentie en daarom ook te weinig innovatie is geweest.

Nederland heeft natuurlijk ook verregaand hervormd in de sociale zekerheid en bijstand, met een heel sterke nadruk op activering (Hemerijck en Marx, 2010; Eleveld en Van Vliet, 2013). Er zijn verschillende

grote en grondige hervormingen geweest, van de werkloosheidsverzekering, de VUT, de bijstand en uiteraard de arbeidsongeschiktheid. Het verbeteren van arbeidsprikkels en het verbeteren van transparantie waren daarbij prominente objectieven. Dat geldt ook voor fiscale hervormingen, die degelijk doordacht waren in functie daarvan (Jongen et al, 2015).

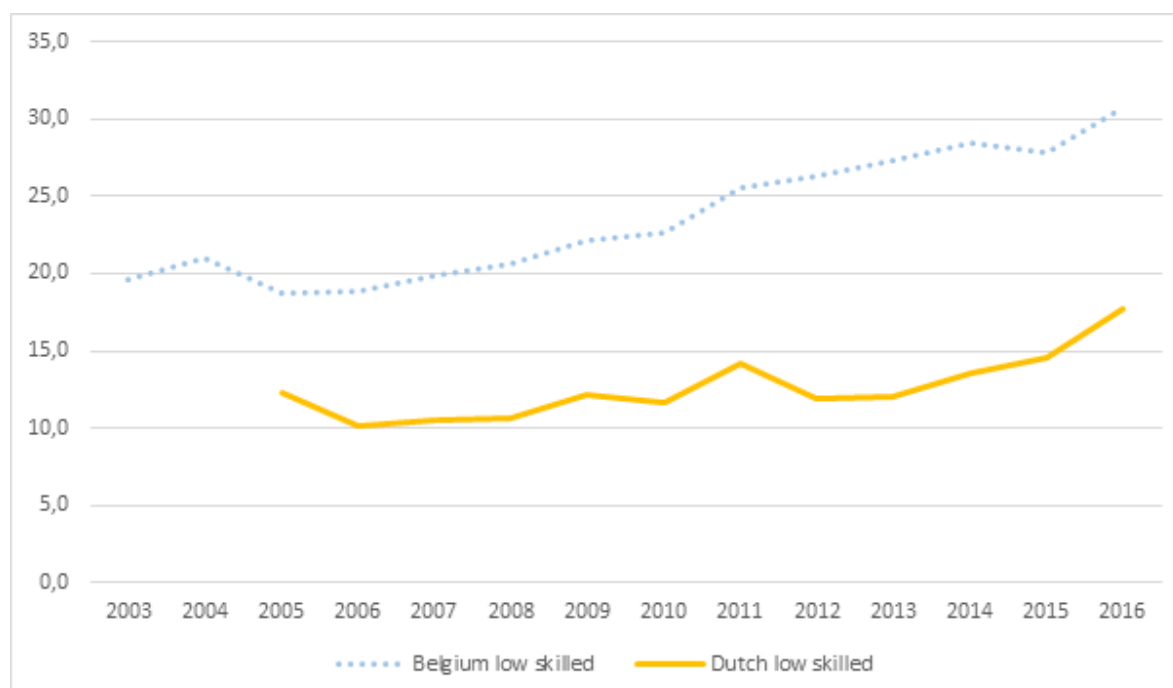
Nederland heeft niet alleen meer werkenden maar ook minder armoede

Als Nederland het enkel beter deed op vlak van tewerkstelling dan waren we misschien snel uitgepraat. Dan was de kritiek misschien wel terecht dat we geen “sociale afbraak” willen. Maar hier ligt precies de reden waarom ik ervoor pleit dieper naar Nederland te kijken en er van te leren: er is ook minder armoede dan bij ons. In België leeft zowat 16 procent van de bevolking in armoede, in Nederland 13 procent.

Ik durf zelfs vermoeden dat het echte verschil nog groter is. Vergelijkende cijfers van Eurostat die in meer directe zin kijken naar materiële deprivatie (gezinnen die dus essentiële voorzieningen missen) laten een nog grotere kloof zien tussen België en Nederland. De ernstige materiële deprivatie ligt dubbel zo hoog in België.

Die kloof is vooral erg frappant als we naar lagerschoolde mensen kijken. Daar doet Nederland het echt veel beter. De armoedegrad ligt in België bijna dubbel zo hoog. Dat is echt een immens verschil.

Figuur: Armoederisico naar scholing op actieve leeftijd (20-64 jaar), België en Nederland 2003-2016

Bron: Eurostat

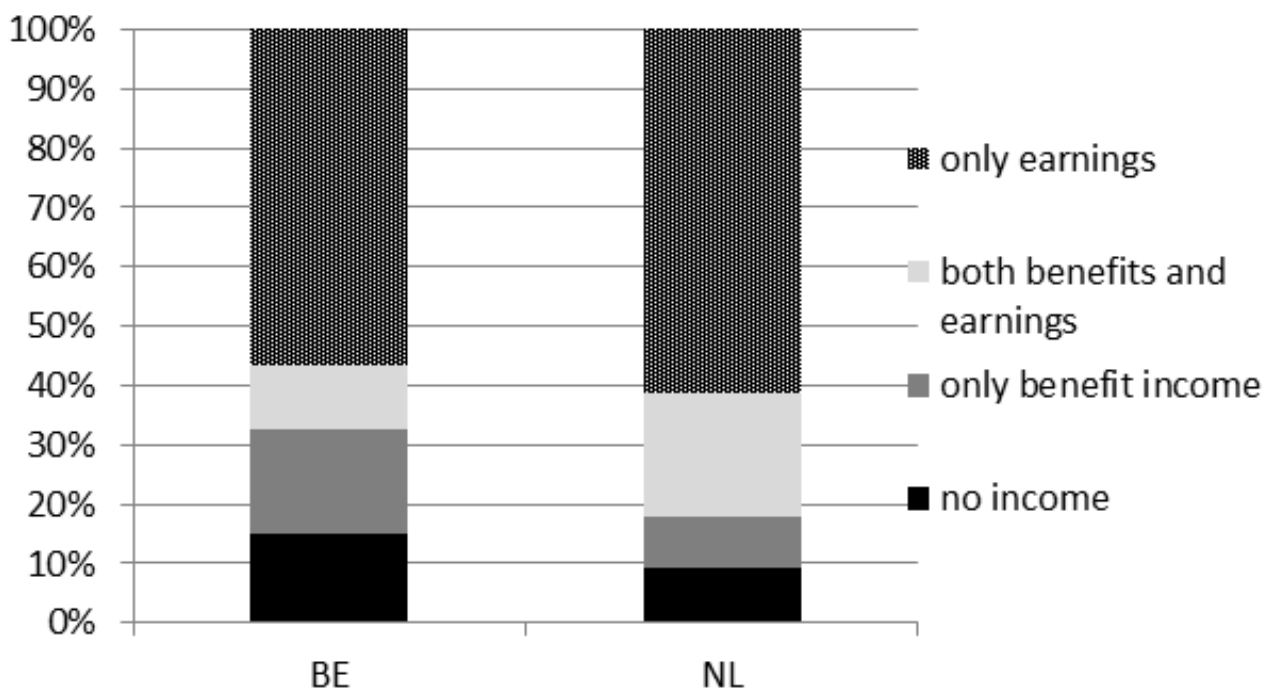
Meer 'atypische', zelfs laagbetaalde arbeid en toch minder armoede, hoe kan dat?

Op die vraag is het niet gemakkelijk een volledig antwoord te geven. Armoedecijfers worden echt door heel wat factoren beïnvloed en het is echt onmogelijk landenverschillen te herleiden tot een handvol factoren. Maar er zijn een aantal belangrijke aanwijzingen. De reden waarom Nederland het beter doet, lijkt vooreerst te maken te hebben met het feit dat ze een sterker combinatiemodel heeft. En dat in twee opzichten.

Ten eerste, als je kijkt naar wie die deeltijdse dan wel tijdelijke of relatief lagerbetaalde banen hebben dan zijn dat vaak jongeren of volwassenen die samenwonen met iemand anders met een baan, vaak een stabielere, voltijdse baan (Horemans, 2018 & 2018b). In het tweeverdienerstijdperk is een tweede inkomen vaak essentieel om een behoorlijke levensstandaard te realiseren. Maar dat moet niet noodzakelijk een voltijdse job zijn. Het is beter dat een koppel een inkomen uit een voltijdse baan kan combineren met een inkomen uit een deeltijdse of zelfs tijdelijke baan dan helemaal geen tweede inkomen te hebben. In Nederland zie je in elk geval dat veel meer gezinnen meer diverse combinaties hebben dan ofwel geen werk dan wel twee voltijdse banen. Je kan dat werk sprokkelen noemen om rond te komen, maar het is allicht vaak wel te verkiezen boven helemaal geen werk hebben.

Ten tweede lijkt het erop dat veel meer Nederlandse gezinnen op actieve leeftijd een uitkering met een arbeidsinkomen combineren. In onderstaande grafiek kan men zien dat Nederland minder gepolariseerd is. Er zijn niet zo heel veel meer gezinnen op actieve leeftijd die zowat enkel van arbeidsinkomen rondkomen (uitgenomen kinderbijslagen). Er zijn vooral minder gezinnen die geen enkel arbeidsinkomen hebben (zie ook Corluy en Vandenbroucke, 2017). Er zijn meer gezinnen die beide bronnen combineren. (Voor een stuk is dit misschien een data-artefact omdat de Belgische data op surveygegevens berusten en de Nederlandse op administratieve gegevens, die dergelijke combinaties vaak beter capteren.)

Figuur: Nederlanders op actieve leeftijd combineren vaker arbeidsinkomen en uitkeringen.

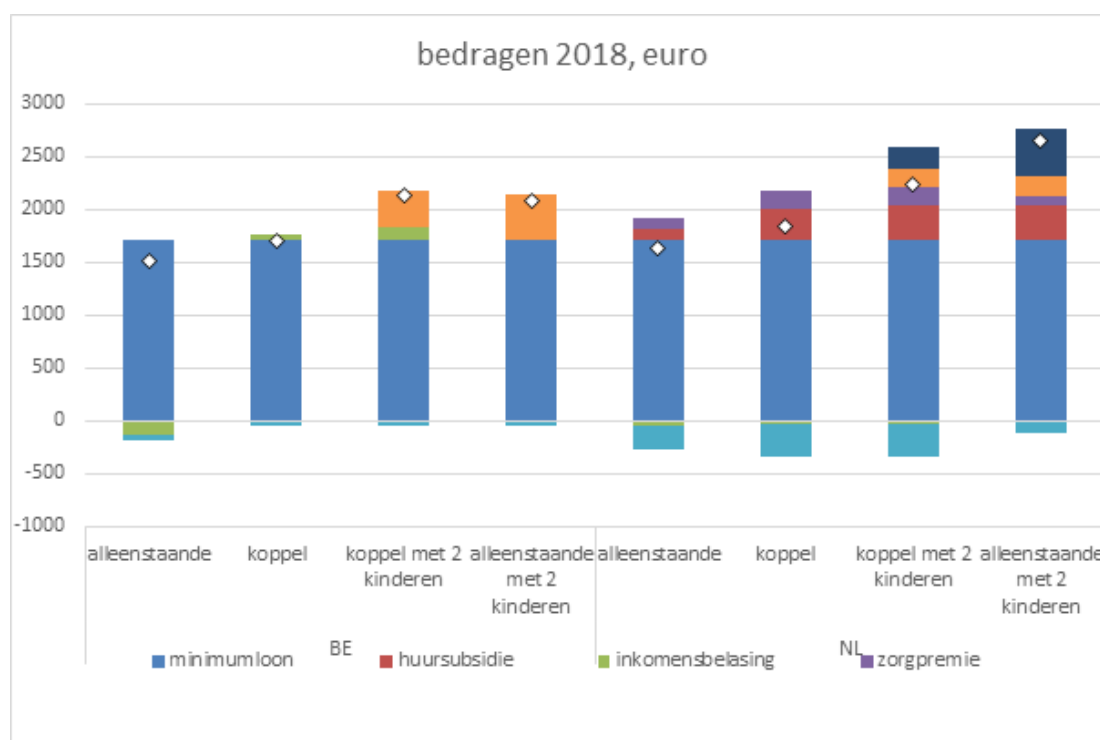

Bron: Berekeningen door Jeroen Horemans op EU SILC 2014

Daarbij komt dat zowel werkende als niet-werkende gezinnen een betere minimum inkomensondersteuning genieten.

Nederlandse gezinnen met een laag arbeidsinkomen hebben (veel) hogere netto-inkomens, wat een betere bescherming tegen werkende armoede betekent. Dat is belangrijk want als je meer mensen aan het werk wil, mogelijk ook in andere dan voltijdse, relatief goedbetaalde jobs, dan moet je er ook voor zorgen dat er nodige garanties zijn naar minimum inkomensbescherming. Nederland doet het op dat vlak een stuk beter. Een alleenstaande ouder die werkt voor het minimumloon (ongeveer 1600 Euro zowel in België als in Nederland) heeft in Nederland maar liefst 563 euro meer netto inkomen. Dat is een gigantisch verschil. Dat komt niet door het verschil in belastingdruk of parafiscale druk. Die is in beide landen voor een alleenstaande ouder in deze situatie welhaast nihil. Het verschil komt vooral door de verhoogde kinderbijslag voor alleenstaande ouders met laag inkomen (kindgebonden budget) en door de huursubsidie.

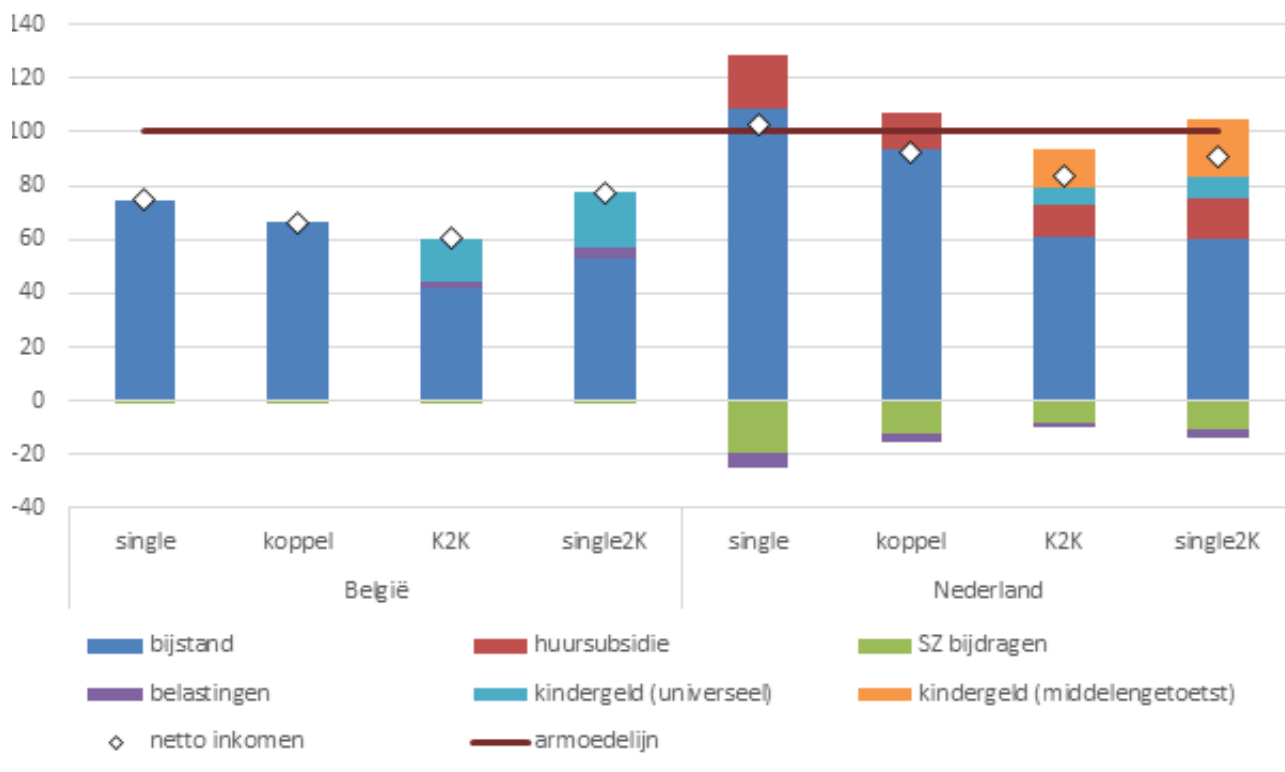
Figuur. Netto beschikbaar inkomen van iemand die voor het minimumloon werkt in 2018, voor verschillende gezinstypes

Bron: Berekening door Sarah Marchal op basis van MIPI-HHoT, Marchal et al. (2018)

De minimuminkomensbescherming voor mensen op actieve leeftijd zonder een arbeidsinkomen is ook hoger. Nederland heeft in feite zowat de hoogste niveaus van minimuminkomensbescherming ter wereld. Het is niet alleen door het hogere leefloon, de huursubsidie, waardoor de uiteindelijke gegarandeerde netto minimuminkomens hoger liggen.

Figuur. Netto beschikbaar inkomen aan een bijstandsuitkering als % van de EU armoedelij, juni 2017

Noot: EU armoedelij op basis van inkomens van 2015, uprated naar 2017 op basis van HICP. Geen onderscheid tussen universele deel kinderbijslag en sociale toeslag in België. Huursubsidies berekend op mediane huur op basis van de EUSILC2015, uprated naar 2017 met HICP.

Bron: berekeningen door Sarah Marchal op EUROMOD/HHOT. Armoedelij en HICP van Eurostat (2018).

Kortom, Nederland doet het beter op vlak van armoede omdat meer mensen werken, inderdaad vaak in ‘atypische’ jobs. Dat maakt wel dat er meer gezinnen een tweede of derde inkomen hebben. Verder lijken Nederlanders vaker een arbeidsinkomen en een uitkering te combineren, zij het zelf of binnen het gezin. Ten derde is de minimuminkomensondersteuning aanzienlijk beter, zowel voor werkende als niet werkende gezinnen, vooral dan die met lage inkomens.

Laten inspireren, niet kopiëren

Het punt van mijn voorbeeld is niet dat we moeten kopiëren, of dat zelfs zouden kunnen. Nederland is ook in cruciale opzichten anders. Er is bijvoorbeeld een behoorlijk hoog basispensioen op basis van burgerschap, niet op basis werk. Dat maakt deeltijds werk en andere vormen van niet-standaard werk extra aantrekkelijk.

Mijn punt is wel dat we moeten durven kijken naar cases zoals Nederland met een open geest. Dat we afstappen van het idee dat alleen voltijdse, stabiele, negen tot vijf jobs goede jobs zijn, als leefden we nog in het tijdperk waarin gezinnen afhankelijk waren van één kostwinner. Nee, we leven in een tijdperk waarin meerdere inkomens hebben belangrijk is. Dat hoeven niet allemaal inkomens uit één standaardvorm van werk te zijn. Maar voor diegenen die wel enige kostwinner zijn moet de gemeenschap aanvullen.

Ik denk dat Nederland de weg wijst wat de grote richtingen betreft van de hervormingen die we nodig hebben.

- a. Meer mensen aan het werk voor een breder (para-)fiscaal draagvlak;
- b. Minder mensen die exclusief dan wel langdurig van een uitkering afhankelijk zijn;
- c. Meer openheid ten aanzien van diverse vormen van arbeid;
- d. Sterker inzetten op de mogelijkheden arbeidsinkomen en een uitkering te combineren, zeker tijdelijk;
- e. Sterkere ondersteuning van mensen die van arbeidsinkomen alleen niet kunnen rondkomen
- f. Meer adequate uitkeringen voor mensen die echt geen inkomen kunnen verwerven in de arbeidsmarkt; ofwel gesubsidieerde of sociale tewerkstelling

Ik wil vooral het belang van het versterken van combinatiemogelijkheden benadrukken. Je kan makkelijk zien hoe er veel potentiële winst valt te realiseren door sterker in te zetten op de combinatie van arbeidsinkomen en uitkering. Hier twee situaties:

-Je hebt iemand die een uitkering van 900 euro krijgt (zeg een leefloon) en eigenlijk weinig financieel te winnen heeft bij een deeltijdse job, want voor elke euro die zo iemand verdient verliest hij een euro uitkering. (Ik maak hier nu even abstractie van de te weinig gebruikte SPI regeling die zulks toelaat zij het in beperkte mate.) Met die 900 euro als alleenstaande leeft die persoon beneden de armoededrempel. Dat laat nauwelijks een behoorlijk bestaan toe. De kans dat zo iemand moeilijk weer aansluiting vindt bij de arbeidsmarkt na een lange tijd op een zulke lage uitkering is niet ondenkbeeldig. Als je nauwelijks kan overleven, geen behoorlijke kleren kan kopen, je geen treinticket kan veroorloven dan is het zoeken naar werk niet eenvoudig. Zelfs denken aan werk.

- Je hebt iemand die 900 euro krijgt van de overheid maar er wel in staat is 700 euro bij te verdienen, bv. in een deeltijdse job. Als zo iemand maar een deel van die uitkering verliest, zeker initieel, dan heeft hij of zij perspectief op een veel betere levensstandaard, potentieel ruim boven de armoedelijn. Bovendien kost zo iemand ook minder aan de gemeenschap. De combinatie van een uitkering en een

arbeidsinkomen, zelfs een laag arbeidsinkomen, betekent een win-win. De kans dat zo iemand na verloop van tijd helemaal economisch zelfstandig wordt is ook groter.

Nu is het bedenken van formules voor de combinatie uitkeringen met arbeidsinkomen niet eenvoudig. Je wil immers niet dat mensen minder gaan werken dan ze eigenlijk kunnen omdat ze toch aanspraak kunnen maken op een uitkering. Of er is de kans dat mensen misschien wel langer in een situatie van gedeeltelijke uitkeringsafhankelijkheid blijven hangen waardoor de budgettaire kost toch weer oploopt. Maar mijn punt is dat er evident een potentiële win-win zit in een situatie waar minder mensen exclusief afhankelijk zijn van een uitkering. Het is nu te veel het één of het ander. Ofwel is men volledig afhankelijk, ofwel krijgt men niets.

In eerste instantie moeten we eens een systematisch zicht krijgen hoe financiële incentieven in onze verschillende uitkeringsstelsels precies gestructureerd zijn, vooral naar arbeidsintensiteit. We kunnen dan leren uit good practices uit het buitenland om die beter te structureren (Nederland biedt dus alvast al een interessante leermogelijkheid, cfr Jongen et al, 2015).

We zouden op termijn de relatie tussen sociale transfers en arbeidsinkomen radicaal kunnen herdenken. Een voorstel waar op papier veel voor te zeggen valt zijn zogenaamde negatieve inkomensbelastingen. In de plaats van belastingen betalen krijgen gezinnen met lage arbeidsinkomens er geld bovenop via de fiscaliteit. In de Verenigde Staten is het Earned Income Tax Credit nu het belangrijkste kanaal van inkomensherverdeling voor gezinnen op actieve leeftijd. EITC is erop gericht werken aan te moedigen en te belonen. Voor iedere dollar die men verdient tot een bepaald maximumbedrag krijgt men geld erbovenop van de fiscus. De bedragen hangen af van het gezinsinkomen (en niet het individueel inkomen) en van het aantal kinderen: hoe meer men verdient hoe groter het bedrag, tot een bepaald inkomensplafond wordt bereikt, en dat plafond is hoger voor grotere gezinnen. De bedragen kunnen substantieel zijn: voor een werknemer die het minimumloon verdient komt het bedrag van de EITC neer op een loonsverhoging van 40 procent (zie Kenworthy en Marx, 2018). De bedragen van de EITC faseren langzaam uit wanneer men meer dan het inkomensplafond verdient, om er voor te zorgen dat meer werken of meer verdienen altijd loont.

Ook in het Verenigd Koninkrijk zijn dergelijke belastingkredieten het belangrijkste kanaal van herverdeling. De expansie ervan onder New Labour bracht een spectaculaire reductie van de armoede, met name de kinderarmoede. Er is zoals gezegd veel voor te zeggen op papier, zoals een recente simulatie voor Finland ook nog eens laat zien (Pareliussen et al, 2018). Maar er zijn ook heel belangrijke bezwaren, zeker landen zoals het onze met minder loonongelijkheid, een andere sociale zekerheid en (para-) fiscaliteit. In een aantal publicaties ga ik daar samen met collega's verder op in (cfr. Marx et al., 2012, Marchal et al., 2018). Zie ook Atkinson (2016) voor kritische kanttekeningen.

De optie die sommigen in deze context naar voor zullen schuiven is natuurlijk het basisinkomen. Want dan is het simpel: iedereen kan onbeperkt bijverdienen. Nu is een substantieel basisinkomen een

dermate radicale economische ingreep dat je moeilijk kan voorspellen wat de effecten op de lange termijn zouden of zullen zijn. Maar je zou toch al wel hopen dat de eerste ronde-effecten - zoals men dat dan noemt in economenjargon - meteen de goede kant uitgaan. Daarvoor zijn er helaas bitter weinig aanwijzingen (Brown en Immervoll, 2017a, 2017b; Martinielli, 2017). Een substantieel basisinkomen dat in de plaats zou komen van de bestaande uitkeringen zou volgens berekeningen die we maakten voor Nederland de armoede veeleer doen toenemen dan afnemen (Marx et al., 2018). Dat is evident. Om een basisinkomen te financieren dien je immers uitkeringen weg te halen bij de mensen die ze nu krijgen, bijvoorbeeld omdat ze ziek of werkloos zijn, om dat geld dan vervolgens ruim te verspreiden over de hele bevolking, ook de mensen die ruim rondkomen of zelfs rijk zijn. Een basisinkomen vertaalt zich dan ook in een significante toename van armoede en ongelijkheid. Dat is niet als je meteen een heel hoog basisinkomen zou introduceren, zeg op het niveau van de bijstand voor een alleenstaande. Maar een dergelijk hoog basisinkomen zou een wel héél drastische verhoging van de belastingen vergen. Vraag is of er dan nog wel veel te herverdelen valt op langere termijn (De Vos en Ghiotto, 2017).

Het is essentieel goed voor ogen te houden dat eigenlijk maar een klein deel van de bevolking met heel ernstige “afhankelijkheidsvallen” wordt geconfronteerd. Zelfs indien het over vijf of tien procent van de beroepsbevolking zou gaan, dan is het geven van een basisinkomen aan de overige 95 of 90 procent een beleidsoptie die gelijk staat met het spreekwoordelijk hagelkanon gebruiken om een mug te doden. Geen goed idee.

Wat niet wil zeggen dat er geen heel goede argumenten zijn om een zekere universele basislaag te voorzien in de inkomensbescherming. Onderzoek leert dat de best presterende landen (en daar hoort zeker ook Nederland toe) op vlak van armoedebestrijding een optimale mix realiseren tussen universaliteit (bv. kinderbijslagen voor (zowat) iedereen) en selectiviteit, te weten substantiële toeslagen voor de laagste inkomens (Marx et al, 2016; Marchal en Van Lancker, 2018; Van Lancker, 2018). Dat is goed zowel vanuit oogpunt van arbeidsprikkels als vanuit oogpunt van brede betrokkenheid bij de welvaartsstaat. Selectieve toeslagen “juist krijgen” is echter niet eenvoudig (Tempelman, C., & Houkes-Hommes, A., 2016; Rijksoverheid, 2017)

In conclusie

Idealiter kon ik nu een heel concrete lijst voorleggen van hervormingen die we zouden kunnen doorvoeren in de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid. Dat kan ik niet. Daarvoor zijn beide systemen te complex en omvangrijk. Het hervormingsplan dat België nodig heeft kan onmogelijk het werk van één persoon zijn, of zelfs van één groep van experts.

Wat ik wel kan doen is een reeks krachtlijnen voorleggen die volgens mij richtinggevend zouden kunnen voor het vele werk dat (helaas) noodzakelijkerwijs nog dient te gebeuren.

Deze volgen uit wat we hier hebben besproken.

- **Maak systematische, grondige en onafhankelijke ex-post evaluaties van ons “actief arbeidsmarktbeleid” en stuur bij.** We hebben in de Europese context relatief hoge uitgaven voor actief arbeidsmarktbeleid maar we hebben toch een lage tewerkstelling, zeker bij lagergeschoolden, migranten en oudere werknemers. Het is al lang duidelijk dat deze uitgaven niet optimaal renderen. Traditioneel gaat er veel van naar werkgevers, vooral onder de vorm van lastenverlagingen en andere subsidies. De studies die er zijn geven aan dat dit allerminst optimaal besteed geld is. Dat wil niet zeggen dat er geen effect is. Het is gewoon te klein in verhouding tot de kost. In landen die het veel beter doen (zoals Nederland of Denemarken) worden uitgaven voor actief arbeidsmarktbeleid veel sterker gekanaliseerd naar de werkzoekenden zelf, niet naar de werkgevers. Dit in de vorm van (permanente) opleiding, begeleiding en opvolging. Voor een beperkte groep van mensen blijft gesubsidieerde en publieke tewerkstelling de meest aangewezen optie, maar er zijn inherente beperkingen aan de omvang van een dergelijke gesubsidieerde sector. Die zou in de eerste plaats ten goede moeten komen aan mensen die echt het allerminste kans maken in de reguliere sector. Dat is nu niet zo.

- **Maar werk aantrekkelijker.** Zorg om te beginnen voor een werkelijk grondige analyse van de werkprikkels (met inbegrip van niet-cash voordelen) in de werkloosheidsverzekering, de langdurige arbeidsongeschiktheid en leefloon. Maak werk lonender maar hou daarbij goed voor ogen dat de eerste functie van sociale uitkeringen is om mensen een adequate inkomensbescherming te bieden. Mensen met een beperkte arbeidsgeschiktheid of verdienpotentieel zouden beter in staat moeten zijn om uitkeringen en arbeidsinkomens te combineren. Maak niet-cash voordelen, zoals sociale tarieven, daarom minder categoriaal maar meer inkomensgerelateerd. Uitkeringsstelsels en andere voorzieningen moeten uiteraard aanzienlijk eenvoudiger en begrijpelijker worden. Mensen moeten beter worden geïnformeerd – de middelen zijn er. Integreer daarbij de inzichten van de behavioral economics. Zorg ervoor dat de organisaties en mensen die de verantwoordelijkheid hebben voor het beheren van uitkeringen – de instroom én de uitstroom – incentieven hebben die in lijn liggen van wat we nodig hebben: minder (langdurige) uitkeringsafhankelijkheid, betere werkprikkels, maar ook adequate bescherming voor de mensen die deze nodig hebben.

- **Laat meer diversiteit en flexibiliteit in de arbeidsmarkt toe.** Aanvaard dat het kostwinnerstijdperk goed en wel over is. Wat telt is dat gezinnen meerdere inkomens kunnen cumuleren. Dat moeten niet steeds inkomens zijn uit stabiele, voltijdse jobs. Tegelijkertijd moeten we ook niet de illusie hebben dat meer flexibilisering alleen, bijvoorbeeld op vlak van contractvormen, arbeidsuren en arbeidstijden (inclusief nacht en weekendarbeid), enzovoort een wonderoplossing biedt voor onze massieve ondertewerkstelling bij lagergeschoolden of mensen met een migratieachtergrond. Er zijn op dit vlak geen zekerheden maar ceteris paribus lijkt het me toch verstandiger inspiratie te halen in landen die het aantoonbaar beter doen. Landen als Nederland of Denemarken doen het aanzienlijk beter dan

wij, zeker op vlak van tewerkstelling maar ook op vlak van armoede. Het zijn landen met een hogere graad van sociaal genegotieerde en gereguleerde arbeidsflexibiliteit en minder restricties op arbeid die van het klassieke formaat afwijken. Om dezelfde reden denk ik dat we naar onze loonstructuur moeten kijken. Het lijkt me het overwegen waard om de laagste CAO lonen dichterbij de (naar leeftijd gedifferentieerde) minimumlonen te brengen dan wel andere vormen van flexibiliteit te introduceren in de loonzetting. Op dezelfde wijze moeten we de anciënniteitsopbouw in onze lonen afzwakken waar deze zeer sterk is.

- **Met “jobs, jobs, jobs” alleen komen we er niet. Betere minimumbescherming voor mensen die werken en mensen die niet werken.** Laten we vooral niet de illusie koesteren dat meer mensen aan het werk als zodanig alles zal oplossen, zeker niet het probleem van armoede. Het is wel een belangrijke randvoorwaarde. Om beter te kunnen beschermen moeten het financieel draagvlak voor de sociale zekerheid verbreden. Meer mensen die bijdragen is essentieel. Dat betekent ook de afschaffing van uitzonderingsregimes, gaande van topvoetballers tot flexijobs. Dat zal ruimte geven voor hogere netto-inkomens voor iedereen (zeker voor laagbetaalde alleenverdieners) en (dus) ook voor hogere uitkeringen. Een betere sociale bescherming zal een meer selectieve sociale bescherming betekenen. De hier besproken Nederlandse case laat zien dat het mogelijk is om veel hogere minimuminkomens te garanderen zowel voor mensen die werken als voor mensen die niet werken. Men doet dat daar door een mix van universele voorzieningen en uitkeringen, die selectief maar systematisch worden opgehoogd voor mensen met de laagste inkomens, of dat nu arbeidsinkomens zijn dan wel uitkeringen. Die selectiviteit introduceren op een faire, haalbare en vooral politiek verkoopbare wijze zal niet makkelijk zijn maar als we echt de armoede naar beneden willen is er weinig andere keuze.

- **Openheid van geest.** Bovenal hoop ik dat iedereen de loopgravenposities die al te vaak worden ingenomen in debatten over arbeidsmarkt en sociale zekerheid eens durft te verlaten. Dat er althans een begin van bereidheid is om hervormingen, mogelijk zelfs radicale hervormingen met openheid van geest te bekijken. Laten we eens durven kijken naar wat elders écht werkt. Laten we dan een echte dialoog beginnen.

BIBLIOGRAFIE

- Atkinson, A. B. (2015). *Inequality. What can be done?* Harvard: Harvard University Press.
- Autor, D. 2015. "Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation." *Journal of Economic Perspectives* 29(3): 3–30.
- Baert, S. (2018). Meer degressiviteit in de werkloosheidsuitkeringen: een schot voor de boeg vanuit de ivoren toren. Mimeo.
- Baert, S. (2018) Jobs, jobs, jobs! Heeft michel-I de mantra waargemaakt? Mimeo
- Biegert, T. (2017). Welfare Benefits and Unemployment in Affluent Democracies: The Moderating Role of the Institutional Insider/Outsider Divide. *American Sociological Review*, 82(5), 1037–1064.
- Bogaerts, K., Marx, I., Vandelannoote, D., & Van Mechelen, N. (2010). Activering bij werkloosheid en recht op maatschappelijke integratie : eindrapport.
- Brown, J., & Immervoll, H. (2017a). Mechanics of replacing benefit systems with a basic income. *Journal of Economic Inequality*, 15(4), 325-344.
- Brown, J., & Immervoll, H. (2017b). Basic income as a policy option: Can it add up? Policy brief on the future of work. OECD.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age*. New York: W.W. Norton and Company.
- Buyst, E., Goos, M. en Salomons, A. (2018). Job polarization: an historical perspective. *Oxford Review of Economic Policy*, 34(3), 461-474.
- Cantillon, B., Marx, I & Karel Van den Bosch (1996), *Armoede, arbeidsmarkten en sociale zekerheid in de landen van de OESO*, CSB Berichten
- Cantillon, B., & Buysse, L. (2016). *De staat van de welvaartstaat*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Cantillon, B., Goedemé, T. and J. Hills (2019) *Decent incomes for all : improving policies in Europe* New York, N.Y., Oxford University Press, 314 p.
- Card, D., Kluve, J., & Weber, A. (2018). Active labor market policy evaluation: a meta-analysis, *Journal of the European Economic Association*, 16(3), 2018

Card, David & Krueger, Alan B. (1995). *Myth and Measurement: The New Economics of the Minimum Wage*. Princeton: Princeton University Press.

Cassiers, I., P. De Villé and P. Solar (1996), 'Economic Growth in Post-War Belgium', in: N. Crafts and G. Tonioli (eds.), *Economic Growth in Europe since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press;

Centrale raad voor het bedrijfsleven. (2014). *Evaluatie van de startbaanovereenkomsten (Verslag CRB)*. Brussel: CRB.

Collado, D. (2018) *Financial work incentives and the long-term unemployed: the case of Belgium*, Ipswich WP 3.

Collado, D. et al (2018) *The End of Cheap Talk About Poverty Reduction: The Cost of Closing the Poverty Gap While Maintaining Work Incentives*, CSB Working Paper No. 17 / 05

Cockx, B., Van der Linden, B. (2010). *Flexicurity in Belgium: a reform proposal based on economic principles*. *International Labour Review*, 149, 361–372.

Corluy, V. and Vandenbroucke, F. (2017) *Individual Employment, Household Employment and Risk of Poverty in the EU. A decomposition Analysis*, in: Anthony B. Atkinson, Anne-Catherine Guio and Eric Marlier (ed.), *Monitoring Social Inclusion in Europe. Edition 2017*, Statistical Books Eurostat, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, pp. 279-297

De Beer, Paul, Wike Been and Wiemer Salverda (2017). *The interplay between the minimum wage and collective bargaining in the Netherlands – a case study of three sectors*.

Decoster, A. et al. (2019) *Which way the pendulum swings? Equity and efficiency of three decades of tax-benefit reforms in Belgium*, CSB Working Paper 1907

De Vos, M. (2018) *Toekomst van arbeid, toekomst van arbeidsrecht, Arbeidsrechtelijke annotaties*. 12(2). p.3-36

De Vos, Marc, & Ghiotto, S. (2017). *Basisinkomen tussen droom en werkelijkheid*. Gent: Skribis.

De Wilde, M., Cantillon, B., Vandenbroucke, F., & De Bie, M. (2016). *40 jaar OCMW en bijstand*. Leuven: Acco.

De Wilde, M. & Marchal, S. (2018). Weighing up work willingness in social assistance: a balancing act on multiple levels. Working paper no. 18.08. Centre for Social Policy-Herman Deleeck. University of Antwerp.

Durazzi, N. (2017). Inclusive Unions in a Dualized Labour Market? The Challenge of Organizing Labour Market Policy and Social Protection for Labour Market Outsiders. Social Policy & Administration

A. Eleveld and O. van Vliet (2013) The Dutch welfare state: recent reforms in social security and labour law.

European Commission. (2018). Employment and Social Development in Europe - Quarterly Review - February 2018. Luxembourg: publications Office of the EU.

European Employment Policy Observatory (2014) Review Stimulating job demand: the design of effective hiring subsidies in Europe 2014, Brussels: European Commission

Eurofound (2015). European working conditions survey 2015. Dublin: European Foundation.

Frey, C.B. & Osborne, A. M. (2013). The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation? Working paper - Oxford Martin School.

Garnero, A., Kampelmann, S., & Rycx, F. (2014). Minimum wage systems and earnings inequalities: does institutional diversity matter? European Journal of Industrial Relations, 1-16.

Goedemé, T., Penne T., Hufkens T., Karakitsios A., Bernát A., Simonovits B., et al. (2017). What Does It Mean To Live on the Poverty Threshold? Lessons From Reference Budgets CSB Working Paper 1707

Goos, M. et al. (2009). Job polarization in Europe. American Economic Review P&P, 99(2): p. 58-63.

Goos, M., Manning, A. & Salomons, A. (2014). Explaining Job Polarization: Routine-Biased Technological Change and Offshoring. American Economic Review, 140(8), 2509-2526.

Guio, A. en Vandenbroucke, F. (2018) Armoede en deprivatie bij Belgische kinderen. Een vergelijking van de risicofactoren in de drie gewesten en de buurlanden, Koning Boudewijnstichting, 13 december 2018.

Hemerijck, A., B. Unger and J. Visser (2000), 'How Small Countries Negotiate Change: Twenty-Five Years of Policy Adjustment in Austria, the Netherlands, and Belgium', in: F.W. Scharpf and V. Schmidt

(eds.), *Welfare and Work in the Open Economy –Diverse Responses to Common Challenges*, Oxford: Oxford University Press;

Hemerijck, A. & Marx, I. (2010). *Continental Welfare at a Crossroads: The Choice between Activation and Minimum Income Protection in Belgium and the Netherlands*. In B. Palier (Ed.), *A long goodbye to Bismarck? The politics of welfare reforms in continental Europe* (pp. 129-155). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Hoge Raad voor de Werkgelegenheid: *Advies over het verband tussen loon en anciënniteit* (2014)

Horemans, J. (2018) *Atypical employment and in-work poverty : a different story for part-timers and temporary workers?* Herman Deleeck Centre for Social Policy, University of Antwerp, 2017, 32 p.(CSB working paper ; 17/01)

Horemans, J. (2018b) “Atypical employment and in-work poverty” in *Handbook on in-work poverty / Lohmann, Henning [edit.]; Marx, Ive [edit.] - ISBN 978-1-78471-562-5 - Cheltenham, Edward Elgar, 2018, p. 146-170*

Horemans, J. & I. Marx (2018) ‘Doesn’t anyone else care? Poverty among working single parents across Europe’ in *The triple bind of single-parent families : resources, employment and policies to improve well-being / Nieuwenhuis, Rense [edit.]; Maldonado, Laurie C. [edit.] - ISBN 978-1-4473-3364-7 - Bristol, Policy Press, 2018,*

Hufkens, T., & Van Mechelen, N. (2014). *Van arbeidsongeschiktheid naar werk: inactiviteitsvallen*. CSB-Bericht. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.

Hufkens T., Buysse L., Van Mechelen N., Verbist G. (2016), *Fit for the labour market? An effort to reduce inactivity traps in the transition from benefit to work in the Belgian sickness and disability system in Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid / België. Ministerie van Sociale Voorzorg; België. Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid - ISSN 0775-0234 - 4(2016), p. 491-521*

Jongen, E., de Boer, H-W., & Dekker, P. (2015). *De effectiviteit van fiscaal participatiebeleid*. CPB Policy Brief 2015-02.

Kenworthy, L. and I. Marx (2018), *The Working Poor in the US*, in Lohmann, H. and Marx, I. *Handbook on In-Work Poverty*, Edward Elgar

Kolsrud, Jonas, Camille Landais, Peter Nilsson, and Johannes Spinnewijn. 2018. “The Optimal Timing of Unemployment Benefits: Theory and Evidence from Sweden.” *American Economic Review*, 108 (4-5): 985-1033.

Kremer, M., van der Meer, J., & Ham, M. (2017). Werkt de zachte hand in de bijstand? Sociale vraagstukken(Winter 2017).

Kuypers, S. and I. Marx (2016), "Social concertation and middle-class stability in Belgium", in D. Vaughan-Whitehead, Europe's Disappearing Middle Class?: Evidence from the World of Work, Edward Elgar Publishing.

Kuipers, S. (2006), The Crisis Imperative. Crisis Rhetoric and Welfare State Reform in Belgium and the Netherlands in the early 1990s, Amsterdam: Amsterdam University Press;

Langenbucher, K. (2015), "How demanding are eligibility criteria for unemployment benefits, quantitative indicators for OECD and EU countries", OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 166, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5jrxtk1zw8f2-en>.

Leonard, J and M. Van Audenrode (1993), 'Corporatism Run Amok, Job Stability and Industrial Policy in Belgium and the United States', Economic Policy Vol 8: 355-400;

Mani, A., Mullainathan, S., Shafir, E., & Zhao, J. (2013). Poverty impedes cognitive function. Science, 341(6149), 976-980.

Manning, a; 2016. "The Elusive Employment Effect of the Minimum Wage," CEP Discussion Papers dp1428, Centre for Economic Performance, LSE.

Marchal, S. & Van Mechelen, N. (2015). Nil novi sub sole? Actieve inclusie in Europese bijstandsstelsels. In D. Dierckx et al. (reds.), Armoede en Sociale Uitsluiting: Jaarboek 2015 (pp. 57-76). Leuven: Acco.

Marchal S. & Van Mechelen, N. (2017). A new kid in town? Active inclusion elements in European minimum income schemes. Social policy and administration, 51(1), 171-194

Marchal, S., & Marx, I. (2018). Stemming the tide: What have European Union countries done to support low-wage workers in an era of downward wage pressures? Journal of European Social Policy, 28(1), 18-33.

Marchal, S., Marx, I. and Verbist (2018), Policy options for the Working Poor, in in Lohmann, H. and Marx, I. Handbook on In-Work Poverty, Edward Elgar

Marchal, S., & Van Lancker, W. (2018). The measurement of targeting intentions in complex welfare

states : a proposal and empirical applications.

Martinelli, L. (2017). Exploring the Distributional and Work Incentive Effects of Plausible Illustrative Basic Income Schemes, http://www.bath.ac.uk/publications/exploring-the-distributional-work-incentive-effects-of-plausible-illustrative-basic-income-schemes/attachments/Luke_WP2_Web.pdf

Marx, I. (2007), Tewerkstellingssubsidies en verlagingen van de sociale zekerheidsbijdragen van werkgevers: tussen theorie en realiteit. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 49:3, pg. 537-563.

Marx, I. (2009). Belgium: a post-Bismarckian welfare state looking for legitimacy, sustainability and a way out of 'welfare without work'. In Schubert et al. (eds.), *European Welfare Systems*. New York: Routledge.

Marx, I., & Vandelannoote, D. (2015). Matthew runs amok: The Belgian service voucher scheme. In C. Carbonnier, & N. Morel, *The political economy of household services in Europe*. Basingstoke, UK: Palgrave-Macmillan.

Marx, I. & B. Nolan (2015), 'In-work poverty' in: *Reconciling work and poverty reduction : how successful are European welfare states?* / Cantillon, Bea [edit.]; Oxford University Press, 2014-p.134-156

Marx, I., Salanauskaite, L., & Verbist, G. (2016). For the Poor, but Not Only the Poor: On Optimal Pro-Poorness in Redistributive Policies. *Social Forces*, 95(1), 1–24.

Marx, I. & Van Cant, L. (2017). Belgium: Robust Social Concertation Providing a Buffer against Growing Inequality? In D. Vaughan-Whitehead (Ed.) *'Inequalities and the World of Work: What Role for Industrial Relations and Social Dialogue?* Geneva: International Labour Office.

Marx, I and G. Verbist (2018), Belgium: the Poster Child for Inclusive Growth?, in Nolan, B. (ed.), *Inequality and Inclusive Growth in Rich Countries Shared Challenges and Contrasting Fortunes*, Oxford: Oxford University Press, 2018

Marx, I. et al (2018) *Feit en fictie omtrent het basisinkomen in Nederland : een wetenschappelijke verkenning mogelijk gemaakt door Instituut Gak*. Antwerpen, Universiteit Antwerpen, 2018, 168 p.

McLaughlin, M. & Rank, R. M. (2018). Estimating the Economic Cost of Childhood Poverty in the United States. *Social Work Research*, 42(2), 73–83.

Moffitt, R. Unemployment benefits and unemployment. IZA World of Labor 2014: 13 doi: 10.15185/izawol.13

Mussche, N., Corluy, V. and I. Marx (2018), “The rise of the free movements - How posting shapes a hybrid single European labour market”, in European Journal of Industrial Relations

Nedelkoska, L. & Quintini, G. (2018). Automation, skills use and training. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 202.

Neumark, D., Salas, J. M. I., & Wascher, W. (2014). Revisiting the Minimum Wage—Employment Debate: Throwing Out the Baby with the Bathwater? ILR Review, 67(3_suppl), 608–648.

Neumark, David, and William Wascher (2000) “Minimum Wages and Employment: A Case Study of the Fast-Food Industry in New Jersey and Pennsylvania: Comment.” American Economic Review, 90, 1362-1396.

OECD (2008). Growing Unequal: Income Distribution and Poverty in OECD Countries. Paris: OECD.

OECD. (2011). Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising. OECD. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2011b). PISA in Focus 2011. How are schools adapting to increasing numbers of immigrant students? Paris: OECD Publishing.

OECD. (2012). Settling In: OECD indicators of immigrant integration 2012. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2013). Employment Outlook 2013: Protecting jobs, enhancing flexibility: A new look at employment protection legislation in OECD. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2014). Employment Outlook 2014: Non-regular employment, job security and the labour market divide. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2015). Economic Survey of Belgium. Paris: OECD Publishing.

OECD (2015), In It Together: Why Less Inequality Benefits All Paris: OECD Publishing.

OECD. (2015). Recent labour market developments with a focus on minimum wages. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2016). How good is your job? Measuring and assessing job quality. Paris: OECD publishing.

OECD. (2017). Education at a glance 2017. OECD Publications: Paris.

OECD. (2017b). Economic Survey of Belgium. Paris: OECD Publishing.

OECD (2017c), Behavioural Insights and Public Policy: Lessons from Around the World, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264270480-en>.

OECD (2018), Good Jobs for All in a Changing World of Work : The OECD Jobs Strategy, OECD Publishing, Paris

OECD (2019), Delivering Better Policies Through Behavioural Insights: New Approaches, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/6c9291e2-en>

OECD (2019b) Under Pressure: The Squeezed Middle Class, OECD Publishing, Paris

Pareliussen, J. K. Hwang, H., & Viitamäki H. (2018). Basic income or single tapering rule? Incentives, inclusiveness and affordability compared for the case of Finland. OECD Working Papers No. 1464, Paris: OECD.

Peeters, K. (2019), Correcte uitkeringen in een activerend stelsel van werkloosheidsuitkeringen

Pierson, P. (2000). Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *The American Political Science Review*, 94(2), 251-267.

Plasman, R., M. Rusinek, et al. (2007). Wages and the Bargaining Regime under Multi-level Bargaining: Belgium, Denmark and Spain. *European Journal of Industrial Relations*, 13(2), 161–180.

POD Maatschappelijke integratie. (2017). Focus: de springplank

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA). (2017). De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2022. Maastricht University.

Rifkin, J. (1995). *The End of Work*. New York: G. P. Putnam's Sons.

Rijksoverheid. (2017). Tweede evaluatie Algemene wet inkomensafhankelijke regelingen: 2009-2016.

Rijksoverheid. (2018). Uitkeringsbedragen per 1 januari 2018 [Press release]

Salverda, Wiemer (2008). Labor Market Institutions, Low-Wage Work, and Job Quality. In: Wiemer Salverda et al., editors. *Low-Wage Work in the Netherlands*. Russell Sage, New York, 2008, Chapter 3, 63–131

Salverda, Wiemer (2010). The Dutch minimum wage: Minimum wage fall shifts focus to part-time jobs. In: Vaughan-Whitehead, Daniel, editor. *The Minimum Wage Revisited in the Enlarged EU: Issues and Challenges*, 299–339. Edward Elgar and International Labour Organisation, Geneva/Cheltenham.

Salverda, W. (2016). Stagnating incomes and the middle class in the Netherlands: Running to stand still? In D. Vaughan-Whitehead (Ed.), *Europe's Disappearing Middle Class? Evidence from the World of Work*. (pp. 396-440). Edward Elgar.

Salverda, W. (2017). The Netherlands: Is the Polder Model Behind the Curve with Regard to Growing Household Income Inequality? In D. Vaughan-Whitehead (Ed.), *Inequalities and the World of Work: What Role for Industrial Relations and Social Dialogue?*. (pp. 265-303). Geneva: International Labour Organisation.

Salverda, W. (2017), Low-paid work in rich countries, in in Lohmann, H. and Marx, I. *Handbook of Research on In-Work Poverty*, Edward Elgar

Salverda, W, Checchi, D. (2016) 'Labour-Market Institutions and the Dispersion of Wage Earnings', in: A. Atkinson and F. Bourguignon (eds.): *Handbook of Income Distribution*, 2, 2015, 1535–1727

SCP, & CBS. (2014). *Armoedesignalement 2014*. Den Haag.

SCP & CBS (2015), *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025*, Den Haag

Somers, M. (2018) Een nieuwe kwetsbaarheid. De lagere inkomensklassen in België (1985-2016). Een analyse op basis van het CeSO-rapport 'De lage middenklasse in België'.

Tatsiramos, K. Unemployment benefits and job match quality. *IZA World of Labor* 2014:

Tempelman, C., & Houkes-Hommes, A. (2016). What Stops Dutch Households from Taking Up Much Needed Benefits? *Review of income and wealth*, 62(4), 685-705.

Van Belle, E. Valentina Di Stasio, Ralf Caers, Marijke De Couck, Stijn Baert, Why Are Employers Put Off by Long Spells of Unemployment?, *European Sociological Review*, Volume 34, Issue 6, December 2018, Pages 694–710, <https://doi.org/10.1093/esr/jcy039>

Vandekerckhove, S. & Van Gyes, G. (2012). *Collective agreed wages in Belgium: indicators and trends*. Leuven: HIVA –Research Institute for Work and Society.

Vandekerckhove, S. & Van Gyes, G. (2014). *Minimum wages in Belgium: a maze, or amazing?* Brussels:

European Commission.

Vandekerckhove, S., Goos, M., & Van Gyes, G. (2014). Reassessing the impact of minimum wages on wage dispersion and employment: evidence from an institutionalized wage bargaining system. PEAC Conference Brussels.

Vandekerckhove, Sem, Van Gyes, G. and Maarten Goos (2018) Minimum wages and low-wage work in Belgium: an exploration of employment effects and distributional effects , November 2018 IPSWICH Working Paper

Vandelannoote, D. & Bogaerts, K. (2014). Het gebruik van lastenverlagingen in België en hun impact op het tewerkstellingsniveau. FLEMOSI Discussion Paper 30

Vandenbroucke, F (2018), Belgium and the Netherlands: Small Welfare States in the European Union, Ons Erfdeel, blog The Low Countries, 14 maart 2018.

Van Dam, R. en Bastaits, S. (2019) De evolutie van de sociale situatie en sociale bescherming in België. Toenemende druk op de toereikendheid van de sociale bescherming. Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid

Van Klaveren, M., Salverda, W., & Tijdens, K. (2009). Retail jobs in the Netherlands: low pay in a context of long-term wage moderation. *International Labour Review*, 148(4), 413-438. DOI: 10.1111/j.1564-913X.2009.00071.x [details]

Van Lancker W. (2018). Reducing inequality in childcare service use across European countries : what (if any) is the role of social spending?. *SOCIAL POLICY & ADMINISTRATION*, 52 (1), 271-292. doi: 10.1111/SPOL.12311.

Van Lancker, W., Marchal, S., Schuerman, N., Van Mechelen, N., & Kerm, P. V. (2015). Leven aan de dop. De impact van werkloosheid op het inkomen in België in vergelijkend perspectief (pp. 1-24). Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck.

Van Lancker W. & J. Horemans (2018), 'Childcare policies and in-work poverty' in Handbook on in-work poverty / Lohmann, Henning [edit.]; Marx, Ivo [edit.] - ISBN 978-1-78471-562-5 - Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2018, p. 261-276

Van Parijs, P. & Vanderborght, Y. (2017). Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy. Cambridge: Harvard University Press.

Van Rie, T., Marx, I., & Horemans, J. (2011). Ghent revisited: Unemployment insurance and union membership in Belgium and the Nordic countries. *European Journal of Industrial Relations*, 17(2), 125-139.

Van Rie, T & Marx, I. "Belgium : when growing background inequalities meet resilient institutions", in *Changing inequalities and societal impacts in rich countries : thirty countries' experiences / Nolan, Brian [edit.]; Oxford University Press, 2014-p.126-151*

Van Ruysseveldt, J. and J. Visser (n.d.), 'Weak Corporatisms Going Different Ways? Industrial Relations in the Netherlands and Belgium', in: Joris Van Ruysseveldt and Jelle Visser (eds.), *Industrial Relations in Europe: Traditions and Transitions*. London: Sage, 205-264;

Visser, J., and A. Hemerijck. (1997), "A Dutch Miracle": Job Growth, Welfare Reform and Corporatism in the Netherlands. Amsterdam: Amsterdam University Press;

Verbist, G., & Figari, F. (2014). The redistributive effect and progressivity of taxes revisited: An international comparison across the European Union. *FinanzArchiv: Public Finance Analysis*, 70(3), 405-429.

Vinck, J., Verbist, G., Van Lancker, W., Hufkens, T., & Vandelannoote, D. (2015). Een empirisch onderzoek naar de betaalbaarheid en wenselijkheid van hervormingen in de toekomstige Vlaamse kinderbijslag : fase 1 : sociale toeslagen gebaseerd op inkomen. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

WRR (2017) Voor de zekerheid. De toekomst van flexibel werkenden en de moderne organisatie van arbeid. Den Haag: WRR